

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
Кафедра практичної психології

ОБРАЗ ВОЇНА ОЧИМА СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеню «магістр»

Анастасії СТОЙКИ

2 курсу, заочної форми навчання

Спеціальність 053 «Психологія»

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор

Галина КАТОЛИК

Рецензент:

Доктор психологічних наук, доцент

Євген КАРПЕНКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«__» _____ 2024р. протокол № __

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів

2024

Анотація

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження феномену образу воїна очима студентів-психологів та його формування. У теоретичній частині було проаналізовано різні погляди та дослідження науковців, зокрема психологів, щодо природи психологічного образу. Розглянуто висновки теоретичних напрацювань учених про категорію «образу» у зарубіжній та українській психології, зокрема образу воїна. Було з'ясовано, що образ визначається як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, а саме мотивами особистості, потребами особистості, цінностями особистості, культурою, в якій людина соціалізується, а також прояв індивідуальних особливостей вторинних образів. Ціллю образу, якщо умовно її виділити, є об'єднання внутрішнього світу людини із зовнішньою реальністю. Одним із аспектів дослідження образу воїна є дослідження генези архетипного образу воїна та його становлення. В практичній частині було розроблено гіпотетично-теоретичну модель образу воїна. В неї входять такі категорії його визначення: транскультурний архетип воїна, мілітарна ідентичність, соціокультурне середовище, ментальний архетип воїна, ідентифікатор ролі воїна-миротворця. Для дослідження було сформовано вибірку із 30 студентів-психологів та контрольну групу із 60 діючих військовослужбовців. Таким чином було доведено багаторівневність і цілісність системи формування образу воїна у студентів-психологів.

Ключові слова: образ, образ воїна, архетипи, особистість, образ іншого, образ «Я».

Annotation

The qualification work is devoted theoretical and empirical research of the phenomenon of image of warrior in students of psychology perspective. In this work was analyzed the different views of researchers, including psychologist on understanding the nature of the psychological image. The conclusions of theoretical works of scientists on the category of "image" in foreign and Ukrainian psychology are considered. It was found that the image is determined by the external and internal world, namely the motives of the individual, the needs of the individual, the values of the individual, the culture in which a person socializes, also a manifestation of the individual characteristics of secondary images. The purpose of the image, if conditionally it is to highlight, is the unification of the inner world of personality with external reality. One of the aspects of the research of the image of a warrior is the research of the genesis of the archetypal image of a warrior and his formation. In the practical part, a hypothetical-theoretical model of the image of a warrior was developed. It includes the following categories of its definition: the transcultural archetype of the warrior, the military identity, the socio-cultural environment, the

mental archetype of the warrior, the identifier of the role of the peacemaker warrior. A sample of 30 psychology students and a control group of 60 active military personnel were formed for the study. Thus, the multi-level and integrity of the system of forming the image of a warrior among psychology students was proved.

Key words: image, image of warrior, archetypes, personality, image of another, image of "I."

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПОГЛЯДІВ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ІСТОРИЧНОЇ ЗМІНИ ОБРАЗУ ВОЇНА.....	6
1.1 Поняття образу у психологічних дослідженнях.....	8
1.2 Історична еволюція та формування образу воїна	25
1.3 Сучасний образ українського захисника.....	36
Висновки до 1 розділу	46
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ ВОЇНА ОЧИМА СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	50
2.1. Образ іншого, як різновид соціальної ідентичності.....	51
2.2. Організація емпіричного дослідження та обґрунтування психодіагностичних методик.....	56
2.3. Результати дослідження	61
Висновки до розділу 2.....	80
ВИСНОВКИ	84
ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	92
ДОДАТКИ.....	99

Вступ

Актуальність проблеми. При вивченні психології дослідження проблеми образу належить до фундаментальних понять, оскільки однією з перших категорій у психології є образ, що відображаючи об'єктивну реальність, є сутністю психіки індивіда. Образ воїна є знаковим у будь-якій епосі і суспільстві, адже за його рисами, цінностями та моралю можна говорити про пануючі моральні норми цілого народу. Розуміння поняття образу воїна, його тотожність із військовослужбовцем і проблематика його формування в Україні постала особливо гостро із початком бойових дій на східній частині України, а також подальші події тільки підтвердили необхідність формування чіткого образу українського воїна у суспільстві. Адже, саме від суспільного розуміння постаті воїна, його рис, мотивації залежить велика кількість чинників, що впливають і на загальне ставлення до Збройних Сил.

Образ воїна-військовослужбовця, що виконує свій обов'язок, захищаючи Батьківщину, у сприйнятті цивільного населення, включно із студентством може сприйматись по-різному. Якщо розглядати власне образи, то сприйняття та відтворення фактичних спогадів відбувається за допомогою психічних образів, які формуються у психіці людини упродовж життя. Їх можна порівняти з певними індивідуальними фільтрами через які людина бачить суб'єктивну реальність. Такий же процес присутній і при сприйнятті образу воїна, як цивільним населенням або студентами, так і самими військовими, бо саме вони зі свого боку значною мірою впливають на створення цього образу. Якщо розглядати проблематику формування образу воїна з точки зору військових, то це може бути корисним для визначення ефективних методів взаємодії між ними самими, формування громадянської позиції, підвищення ефективності інформаційної роботи та покращення взаємовідносин із цивільним населенням, досліджуючи це поняття з точки зору студента-психолога можна виокремити певні тенденції, що дадуть змогу краще зрозуміти внутрішнє ставлення до цього образу.

Не дивлячись на велику кількість матеріалів щодо дослідження, поняття образу окремо та образу воїна, які проводились уже багато років (Нора П.,

Фігурний Ю., Юнг К.Г, Даниленко О., Батаєва Е, Євтушенко В., В. Войтович, М. В. Гримич, Б. Рассел, Н. Каліна, Г. Лозко тощо) питання дослідження процесу його формування залишається відкритим. Особливою частиною цих досліджень, яка розкрита недостатньо і якій буде присвячено частину емпіричного дослідження є питання мілітарної ідентичності самого воїна, як образу іншого, тобто бачення цього образу та його формування в порівнянні з образом воїна у студентів-психологів. Найбільше питання мілітарної ідентичності поки досліджували західні науковці, а саме Бросдер В., Бергер П., Бартоломео П., Джогансен Р., Тайфел Г., Ланкастер С, Мур Р., Жиллет Д., Кастро Р., Квілвен Н., Кінчле С., Мартінусен М, Харт Р..

Увагу до сприйняття образу у психіці людини привернули вперше античні філософи, які вже тоді неоднозначно трактували це поняття, одні – як виключно зовнішній вигляд предмета чи явища, інші – як копію зовнішнього світу з усіма його характеристиками. Ближчим до розуміння образу у психології було визначення надане німецькими філософами, що визначали його, як певну форму пізнання, обробки та відображення світу.

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичний аналіз феномену формування такого поняття, як «образ», викладено науково-психологічну базу дослідження. При аналізі різних поглядів дослідників на розуміння природи психологічного образу, його походження у свідомості особистості, було розглянуто висновки теоретичних напрацювань учених про категорію «образ» у зарубіжній та українській психології. Кожне з визначень науковців, має своє місце у вивченні образу з різних психологічних підходів.

Об'єктом дослідження є образ воїна, як психологічний феномен

Предметом дослідження є образ воїна очима студентів психологів

Метою дослідження є теоретичне та емпіричне дослідження образу воїна у різних наукових та психологічних підходах

Завдання:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз образу воїна у різних психологічних і наукових підходах.

2. Визначити зв'язок між формуванням образу воїна і історичних особливостей періоду у яких він формується.
3. Здійснити дослідження образу воїна очима студента-психолога.
4. Провести узагальнення висновків.

Гіпотеза емпіричного дослідження: створити гіпотетично-теоретичну модель розуміння образу воїна.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: аналіз існуючих на сьогодні наукових розробок показує, що існує безліч пояснень терміну «образ», в залежності від психологічних напрямків трактування цього явища може варіюватися. Найбільш поширені тлумачення дещо розрізняються за типами, назвами, прийнятою термінологією. У нашому дослідженні основою для тлумачення образу воїна, його походження стали праці таких науковців як: Батаєва Е., Войтович В., , Гримич В., , Даниленко О., Євтушенко В., Фойд З., Б. Рассел, Н. Каліна, Г. Лозко, Бергманн С., Бросдер В., Бергер П., Бартоломео П., Барсалоу Л., Кослін С., Колб Б., Джогансен Р., Нора П., Фігурний Ю., Юнг К., Тайфел Г., Ланкастер С., Мур Р., Жиллет Д., Дж. Мід, Ч. Кулі, Кастро Р., Н. Квілвен, С. Кінчле, Підопригора І., М. Мартінусен, Р. Харт, Фараг М.. Аналіз досліджень показує, що процес створення психічних образів є однією з ключових функцій людської особистості.

Наукова значимість роботи: полягає в аналізі образу воїна у свідомості студентства під час широкомаштабної війни в Україні та розроблення гіпотетично-теоретичної моделі образу воїна очима студентів-психологів та може пропонуватись як сучасний науковий доробок науковим спільнотам різних країн.

Практична значимість роботи: матеріали дослідження включно з авторською гіпотетично-теоретичною моделлю образу воїна може бути використана під час викладання психології, військових дисциплін, соціальної роботи тощо.

Вибірка дослідження складає 35 студентів-психологів Ужгородського Національного Університету та контрольної групи із 60 військовослужбовців Сил Спеціальних Операцій України.

Методи та методика дослідження

Методами дослідження було обрано теоретичний аналіз профільної літератури по темі, її аналіз, а саме: узагальнення, конкретизація, систематизація та проведення за допомогою історичного методу генезу основних підходів у наукових розробках образу воїна у психологічній науці. З емпіричних методик в роботі були застосовані наступні: проєктивна методика тематичного, графічного зображення образу воїна, опитувальник-ідентифікатор ролі воїна-мироотворця (Warrior Peacekeeper Role Identity Scale (WPRIS)), Шкала мілітарної ідентичності (Warrior Identity Scale) (Lancaster, Kintzle, & Castro, 2018) та використано методику модифікованого розподілу мілітарних ідентичностей.

Структура роботи: Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного із розділів, загальних висновків, списку літератури, що нараховує 83 позиції. Текст роботи ілюстрований 4 рисунками та 8 таблицями.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПОГЛЯДІВ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ІСТОРИЧНОЇ ЗМІНИ ОБРАЗУ ВОЇНА

1.1 Поняття образу у соціально-психологічних дослідженнях

Російське вторгнення на східну частину України, анексія Криму та інші події, які відбулися в 2014 році в Україні, лише підтвердили актуальність проблеми формування комплексного уявлення про українського воїна, починаючи із сутності самого поняття образу, його архаїчного коріння, і закінчуючи теперішнім ставленням до нього, як широких мас соціуму, так і самих військових. Особливо це є важливим, оскільки саме від цього уявлення залежить велика кількість факторів, які впливають на загальний стан Збройних Сил та ставлення суспільства до них. Це стосується мотивації молоді до військової підготовки, підтримки суспільства та навіть глобальної світової підтримки саме української армії. Війна в Україні — це не звичайний опис подій у словах і датах, це не про політиків і країни, які висловились, допомогли чи прийняли вимушених біженців. В першу чергу, — це історія кожного українця, що вирішив зі бронею у руках захищати свою Батьківщину, про їхню мотивацію та мужність, про побратимство, любов та смерть. На війні характер людини може загартуватися або руйнуватися вщент, можуть змінюватися переконання людини та її світогляд, з'являються нові навички та вміння, а іноді проявляються приховані таланти. Зі збільшенням кількості військових у суспільстві змінюється і ставлення до них, їхній образ.

Саме тому, аналіз основних елементів образу українського військового є надзвичайно важливим, оскільки він дозволяє зосередитися на найважливіших аспектах формування зображення армії, що може значно вплинути на загальне уявлення про військову справу.

Образ – це суб'єктивна форма психічного сприйняття певного явища, яка виникає в результаті предметно-практичної, сенсорно-перцептивної, ментальної діяльності, і яка водночас створює цілісне інтегральне відображення реальної дійсності, в якому представлені основні перцептивні категорії (фактура, колір, рух, простір тощо). Це суб'єктивна картина світу чи його фрагментів, що включає самого суб'єкта, його оточення, або людей з якими він не має прямого контакту,

простір та послідовність дій у цьому просторі, також сприйняття образу відносять до чуттєвих явищ.

Образ "Я" – згідно психологічного словника В.В.Синявського, О.П.Сергєєнкова [28] трактується як досить стійкий, самоусвідомлюваний комплекс уявлень людини про себе, про те, якими якостями та можливостями вона володіє, який у неї вигляд збоку, якою є її поведінка, згідно якого паттерну поведінки вона поводить себе з іншими людьми. Образ "Я" створюється поступово у взаємодії людини з її власними бажаннями та у взаємодії із іншими людьми, в процесі спілкування і включає 3 основні компоненти: когнітивний, що являє собою її уявлення про свої здібності, зовнішній вигляд, соціальну значимість тощо, емоційно-оцінювальний, що включає самоповагу, об'єтивну самокритичність, себелюбство тощо; поведінковий чи вольовий – прагнення бути почутим, отримати повагу, що її заслуговує, отримати вищий статус, приховати свої недоліки від інших тощо.

Таким чином, термін «образ» етимологічно орієнтований на наочність, наштотуючи нас на думку про зовнішній вигляд предмета чи явища. Зважаючи на образ, як насамперед багаторівневе й опосередковане відображення дійсності, важливо звертати увагу на дослідження сутності того чи іншого відображення. Змістовий результат, психічний образ, який формується в психіці і відповідає сутності об'єкта, називається «відображенням».

Античні філософи були першими, хто розглянув поняття «образ», і вони неоднозначно трактували його: одні бачили це як виключно зовнішній вигляд або обриси предмета, інша частина говорила про образи, як про точні копії реальних об'єктів світу. Саме слово «образ» походить від грецького слова *eidos* (ейдос), яким позначали відображення і розуміння зовнішнього світу людиною. До прикладу Парменід, що відноситься до Елійської школи впевнений, що «образ» це тільки певна ознака, дещо неіснуюче. Атомісти вкладали в розуміння терміну «образ» наче зеркальне відображення реальності, що фізично складається з атомів, але більш легких, ніж атоми самого предмета [34]. Ксенофонт твердив, що «образ» це

тільки примара, що фізично схожа із реальним предметом або явищем, і йде одразу в очі або в душу людини [34].

Платон і Аристотель запропонували більш широку філософську концепцію образності. Платон включає в поняття «образ» і внутрішню форму його буття, хоча в доплатонівській філософії образ чітко асоціювався тільки з зовнішнім виглядом предметів. Платон використав термін «ідея» як синонім для опису безтілесних сутностей, які існують поза речами, незалежно від їх реального вигляду. Він пояснював, що ідеї досягаються розумом, а не чуттями. Платон стверджує, що ідеї існують поза матеріальним світом і незалежні від нього, самі вони є об'єктивними, а реальний світ це тільки відображення. Таким чином, матеріальний світ є копією ідеї, а образ є відображенням матеріального світу, і в свою чергу є копією ідеї.

Аристотель приносить зовсім інше значення в тлумачення значення образу, хоч він і використовує термінологію Платона. В трактаті «Про душу» філософ пропонує до ідеї, що джерелом образів є самі ідеї і стверджує, що їх породжує саме матеріальний світ, а не навпаки. Він говорив, що саме почуття, відчуття і уява є джерелом всіх речей у матеріальному світі. І що образи виникають постфактум, будучи лише відображенням матеріального. Саме так, наші почуття дозволяють нам бачити речі не лише такими, якими вони є насправді, але й такими, якими ми вважаємо, що вони повинні бути в нашому розумінні. Аристотель, на відміну від Платона, робив акцент саме на тому, що образ і речі, які він відображає, не розрізняються, хоча в його філософії продовжувалося розуміння образу тільки як результату відображення певної речі чи явища.

Англієць Б. Рассел, що вивчав дане питання, зазначав, що образи потрібні людям для пояснення відсутніх предметів. Слово пов'язує нас з образом об'єкту, який ми можемо знати, а можемо і не знати, під час акту мовлення або слухання. І це пробуджує в нашій пам'яті безліч інших образів, які безпосередньо пов'язані з певним предметом або образами, які співіснують з ним у психіці, а також з подіями, пов'язаними з ним. Ці ж слова можуть бути використані для опису та створення нових образів та уявлень, наприклад через поезії чи прозу, де вони створюють нові, незнайомі до цього уявлення про об'єкт.

Трохи згодом, німецькою філософією, образ визначали як основну форму пізнання, освоєння та відображення дійсності [34]. Так, за словами І. Канта, образ є «результатом емпіричної здатності продуктивної сили уяви» і поєднує в собі одночасно і чуттєве, і раціональне розуміння предмета чи явища, що виникає в процесі пізнання світу.

Це визначення терміну "образ" не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Сам термін "образ" дуже багатогранний, тому кожен науковець трактує його по-своєму. Збірне поняття терміну «образ» з філософського боку вивчення - це суб'єктивне сприйняття будь-чого, яке виникає у внутрішньому світі людини у відповідь до будь-якої дійсності в процесі контакту із зовнішнім світом, хоча природно існують і образи фантазії, уяви, сновидіння, галюцинації тощо, які відображають якісь суб'єктивні (внутрішні) реалії. Лінгвісти, що досліджують дану тематику у розрізі власної компетенції підкреслюють роль сприйняття у створенні образів, пояснюючи «образ» як використання мовних засобів, що дозволяють сприймати абстрактні поняття.

З отриманих первинних філософських досліджень, можна побачити два основні напрямки: образ як пасивна копія предмета чи явища, що існує в матеріальному світі, та образ як активне творче начало, як результат освоєння світу людською свідомістю. Щодо теперішнього часу то образ найчастіше прийнято визначати як результат реконструкції об'єкта в свідомості людини.

Кожне з визначень науковців має певні особливості, але загалом поняття "образ" можна охарактеризувати як суб'єктивне сприйняття індивідом або групою індивідів певного об'єкта на основі його властивостей. Це означає, що образ - це сукупність уявлень про певне явище, яке значною мірою визначає ставлення до цього явища.

Якщо ми звернемося до вивчення питання образу з точки зору психології, то найбільше нам допоможе психоаналітичний підхід, бо саме він найбільше вплинув на формування категорії образу. У цілому, образ як термін виникає майже одразу із початком вивчення і формування самої психології. Як вже було сказано вище, першими, хто взявся за вивчення образу і його визначень, були античні філософи,

що розмежовували два істотно різні погляди на сутність психічних образів – сенсорного та розумового (чуттєвого та ментального). Практично всі основні науково-психологічні напрямки, починаючи свій розвиток, змушені були розібратись, як трактувати поняття образу у своєму розумінні, адже це невід’ємна частина вивчення психології в цілому. Сьогодні поняття «образ» широко використовується в усіх напрямках психодіагностичних та психотерапевтичних практиках, таких як гештальт-терапія, когнітивна терапія, символдрама та ін.

У науці психології образ предмету постає як сигнал, який запускає процес формування осмисленої поведінки особистості. Образ є основою сенсорного мислення, і наукові дослідження розглядають психіку людини як систему чуттів та уявлень. Такі терміни як «поняття» або «значення» в не психологічних методах вивчення в основному використовувалися для опису розумових образів і не бралися до уваги. У психологічному ж підході закріпилося уявлення про те, що розумові та чуттєві образи не є ідентичні, і що перші можуть бути ніяк не пов’язані з другими, оскільки перші усвідомлюються, а другі – не завжди.

Повертаючись до психоаналітичного підходу, згадаємо, що досліджуючи природу несвідомого та його роль у психічному розвитку, Зигмунд Фройд звертається саме до аналізу психічних образів коли намагається вивчити несвідоме та його вплив на психіку. За його думкою, ці образи пов’язують особистість із внутрішнім світом, відображаючи її колізії та підводні течії, а ніяк не об’єктивну реальність. Вчений вважав образи відображенням у свідомості людини її інстинктів і бажань, особливо несвідомого походження. Саме концепції Фрейда підкреслюють значення в дослідженні патологічних областей як представників особистісної сфери за допомогою образів. Як відомо, традиційно основними методами вивчення несвідомого в психоаналітиці є метод вільних асоціацій і метод аналізу сновидінь, які саме базуються на роботі з образами. З. Фройд вважав, що це єдиний спосіб змусити несвідоме проявитись в свідомості людини. Незважаючи на те, що він безпосередньо працює з образами, Фройд практично не використовує це поняття у своїх наукових працях, частіше використовуючи такі терміни, як «враження», «переживання», «думка» та інші [35].

Проте диспозиція категорії образу до аналізованих явищ має теоретичне та практичне підґрунтя, за словами Фройда те, що особистість пізнає протягом життя і в результаті чого це накопичення особистого досвіду при сприйнятті світу, стає власною свідомістю індивіда. Саме ж поняття «образу» для психоаналітичного напрямку є теоретичною та емпіричною основою, на якій ґрунтується вивчення всіх інших похідних у психіці. Тут же можна додати, що саме на основі вивчення і аналізу образів Фройд починає дослідження сновидінь, що є неконтрольованим потоком образів, що відбирає несвідоме та у трансформованому вигляді надсилає у свідоме. І саме тут словесна частина образу втрачає будь-яке значення, як у реальності, адже втрачає функцію пояснення чогось, і роль відіграють тільки значущі елементи образу. Маючи за основу західні ідеї про те, що образ є переходом між двома протилежностями, Фройд вважає за доцільне помістити образ посередині між двома психічними системами – свідомим і несвідомим. Але, за словами вченого, образ передає тільки змінені факти дійсності в несвідомому світі людини, а не пов'язує їх. Образ є основою досліджень З. Фройда щодо несвідомої сфери. Хоча категорія образу і не є окремою темою дослідження та не має концептуальної основи як такої, теоретичні основи традиційного психоаналізу окреслюють походження та специфіку образу [35].

Важливо при нашому дослідженні образів звернутись до праць К. Г. Юнга [38], адже вивчаючи образ воїна ми часто будемо повертатись до такого поняття як архетип, що увів К. Юнг, який також вважав, що здатність психіки створювати образи зумовлена тим, що індивід живе у світі власних образів. У Юнга категорія образу безпосередньо пов'язана з поняттям архетипу. Такий термін як «архетип» вчений ввів у 1919 році, що являє собою «первинні образи несвідомого» і може простежуватись у мотивах більшості культур. Архетип є основою індивідуального образу, надаючи йому усвідомлення за допомогою проживання досвіду. Юнг надає образам те значення, що не надав Фройд і впевнений, що вони з'єднують сфери свідомого та несвідомого і приносять усвідомлення в особистий досвід. Образ є тим механізмом, який значно насичує архетипи та переносить їх з несвідомої сфери в свідоме [35]. Психоаналітична школа вперше розглядає образ як об'єкт.

Якщо ж звертатись до конкретного архетипу, то архетип воїна — це універсальна модель поведінки, яка спостерігалася в різних культурах протягом історії. Він асоціюється з мужністю, силою, здатністю захистити себе та інших. У своєму позитивному аспекті архетип воїна уособлює благородні та героїчні якості людини, яка готова відстоювати те, у що вірить, боротися за справедливість і праведність. Тому цей архетип часто асоціюється з фізичною здібністю, але він також може проявлятися в розумовій та емоційній силі, дисциплінованості та стійкості. Його розглядають, як частину кожної особистості. Його енергія коливається за шкалою від просто дії до наполегливості через гнів до агресії, а потім до тіньової енергії люті. У дитинстві Воїн є основою вашої здатності впливати на навколишній світ, відзеркаленням так званих «жахливих двійок» (мається на увазі поведінка малюків) і підліткового бунту, обидва з яких є про встановлення почуття ідентичності особистості. Якщо її придушити, ця енергія Воїна може піти в тінь, наслідки якої для відповідної особи – хлопчика чи дівчинки – можуть бути серйозними та тривалими. Як і всі інші архетипи, архетип Воїна має тіньову сторону, яка може проявлятися як агресія, насильство та нездорове бажання влади та контролю. Важливо збалансувати позитивні та негативні аспекти архетипу воїна у особистості, щоб жити продуктивним, упорядкованим і «хорошим» життям.

На жаль, іншим аспектом тіньового воїна є пасивність, слабкість і гнів, спрямовані проти самого себе. Це може проявлятися у вигляді депресії, відчуття безсилля та відсутності надії, через що в деяких випадках може здаватися, що життя не варте того, щоб його жити. Частиною міфології Воїна є постать Героя. Архетип Героя — це універсальна модель поведінки, яка спостерігалася в різних культурах протягом всієї історії. Він представляє ідеалізований образ молодого людини, навіть підлітка, який здатний долати випробування, труднощі та небезпеки для досягнення благородної мети. Тим не менш, частиною рушійної сили енергії героя є почуття грандіозності. Тому це часто сприймається як незрілий архетип.

Незважаючи на це, архетип Героя асоціюється з такими якостями, як хоробрість, самопожертва, наполегливість і сильне почуття мети. Його часто

зображують як людину, яка готова ризикувати власною безпекою та благополуччям заради інших, і яка втілює найвищі ідеали своєї культури чи суспільства. Цей архетип може проявлятися в різних контекстах, включаючи міфологію, літературу та реальних історичних персонажів. У багатьох культурах героїв відзначають і шанують за їхні досягнення та здатність надихати інших. Однак архетип Героя також може мати тіньову сторону, яка може проявлятися як нездорове бажання влади та контролю. Важливо балансувати позитивні та негативні аспекти архетипу героя.

У багатьох культурах архетипи Воїна та Короля тісно пов'язані і часто переплітаються. Обидва архетипи представляють владу, силу та лідерство, але вони підходять до цього з різних точок зору. Воїн асоціюється з хоробрістю, відвагою, здатністю воювати та захищати. Воїнів часто зображують лютими й агресивними, готовими протистояти будь-якому виклику чи ворогу. Вважається, що вони живуть у зв'язку зі своїми первісними інстинктами і готові пожертвувати собою заради більшої мети. З іншого боку, архетип Короля асоціюється з мудрістю, порядком і відповідальністю. Королів часто зображують спокійними та зібраними, з сильним почуттям мети та здатністю приймати важкі рішення. Вважається, що вони знайомі з потребами свого народу та готові поставити добробут свого королівства вище за власні інтереси. Це втілює якості так званого «лідера-слуги», або, кажучи більш сучасними термінами, лідера орієнтованого на серце. У деяких випадках архетипи Воїна і Короля можуть зливатися в один. Наприклад, король, можливо, був великим воїном у молодості, і його досвід на полі бою (буквально чи переносно – для чоловіків світ роботи часто є якимось сучасним полем бою) міг сформувати його підхід до лідерства. Так само воїн може стати лідером свого народу і взяти на себе обов'язки короля. Загалом, архетипи Воїна та Короля доповнюють один одного: Воїн забезпечує силу та захист, необхідні для захисту королівства, а Король забезпечує мудрість і керівництво, необхідні для того, щоб керувати ним. Багато в чому вони є двома основними чоловічими архетипами, які роблять чоловіка в очах суспільства маскуліним.

Архетип Воїна символізує силу, мужність і здатність долати перешкоди. Однак, як і всі архетипи, він також має свою тіньову сторону. Тінь воїна може проявлятися різними способами, зокрема:

- Агресія: бажання воїна боротися та перемагати може стати неконтрольованим, що призведе до надлишкового насильства та агресії.
- Жорстокість: зосередженість воїна на силі та могутності може призвести до відсутності емпатії та нездатності визнати цінність життя та людську гідність.
- Домінування: Потреба Воїна контролювати та відстоювати домінування може призвести до ігнорування думок та потреб інших.
- Жорсткість: рішучість і цілеспрямованість воїна можуть стати негнучкими і жорсткими, що призводить до нездатності адаптуватися і змінюватися.
- Нехтування наслідками: зосередженість воїна на досягненні перемоги може призвести до ігнорування довгострокових наслідків своїх дій.

Важливо відзначити, що тіньова сторона архетипу Воїна за своєю суттю не є негативною. Лише тоді, коли він стає незбалансованим і неконтрольованим, він може завдати шкоди собі та іншим. Визнаючи та інтегруючи тіньові аспекти архетипу Воїна, особистість може розвинути більш збалансоване та здорове вираження цієї архетипічної енергії.

Протягом історії багато культур ідеалізували архетип воїна, часто асоціюючи його зі шляхетністю та честю. У суспільствах, де війна була звичним явищем, воїнів дуже поважали та захоплювали їхньою хоробрістю, майстерністю та відданістю своїй справі.

Знатність, пов'язана з цим архетипом, змінюється залежно від культури та періоду часу. У середньовічній Європі та, зокрема в Україні, наприклад, лицарі (у нашому випадку козаки) вважалися втіленням благородства, а їхній лицарський кодекс наголошував на таких чеснотах, як честь, вірність і мужність. Очікувалося, що лицарі будуть захищати слабких і захищати своє королівство, а їх доблесть у битві високо цінувалася. В Японії клас самураїв так само втілював ідеали честі, вірності та самодисципліни. Самураї повинні були жити за суворим кодексом

поведінки, відомим як бусідо, який підкреслював важливість бойової майстерності, вірності своєму володареві та самовладання. У культурах корінних американців воїнів також високо поважали за їх хоробрість і майстерність у бою. Серед рівнинних індіанців, наприклад, воїни часто були найшановнішими членами своїх племен, і їхні вчинки відзначалися піснями й танцями.

Хоча шляхетність, пов'язана з архетипом воїна, може відрізнятись від культури до культури, певні чесноти, такі як хоробрість, честь і самопожертва, часто вважаються центральними для ідеалу Воїна. Архетип Воїна продовжує відзначатися в популярній культурі сьогодні, і його незмінна привабливість відображає наше постійне захоплення якостями сили, мужності та честі.

Потрібно наголосити на тому, що особистість у якій переважає архетип Воїна абсолютно безсила перед тіньовою енергією, незалежно від того, чи є вона власною чи чужою. Тіньова робота є ключем до відновлення з тиску пригнічених енергій всередині людини. Р.Мур і Д.Джиллетт описують «тіньовий» аспект архетипу воїна у своїй книзі «Король, воїн, маг, коханець: перевідкриття архетипів зрілого чоловічого начала». Тіні архетипу воїна:

- Жорстокість: архетип воїна може стати надмірно жорстоким і агресивним, завдаючи шкоди собі та іншим. Ця тінь може проявлятися як фізичне, емоційне чи психологічне насильство.
- Мачизм: тінь мачизму передбачає надмірну зосередженість на фізичних аспектах сили та влади, часто за рахунок емоційного інтелекту, емпатії та чутливості.
- Садизм: ця тінь архетипу воїна передбачає отримання задоволення від заподіяння болю чи страждань іншим. Це може характеризуватися бажанням домінувати та контролювати інших.
- Мазохізм: Тінь мазохізму передбачає отримання задоволення від власного болю чи страждань. Це може проявлятися як бажання бути покараним або схильність до саморуйнівної поведінки.

- Знуцання: тінь знуцань передбачає використання власної сили та влади для залякування та шкоди іншим. Це може проявлятися як фізичне, емоційне чи психологічне насильство.
- Залежність від адреналіну: ця тінь передбачає надмірну потребу в стимуляції та збудженні, що може призвести до ризикованої поведінки та відсутності турботи про власну безпеку.
- Нетерпимість: Тінь нетерпимості передбачає суворе дотримання власних переконань і цінностей з невеликою толерантністю до тих, хто дотримується інших думок або способу життя.

Загалом, тіні архетипу Воїна представляють негативні, деструктивні аспекти чоловічої енергії, пов'язаної з цим архетипом.

Когнітивна психологія розглядає образ як поєднання різних елементів реальності, що можуть і не існувати, а отже не точну її копію. В когнітивній психології є дві категорії образу: «образи мислення» та «розпізнавання образу». І. Гофман відрізняє "віртуальну і справжню соціальну ідентичність". Він використовує термін "віртуальна" для опису соціальної ідентичності, яку ми приписуємо конкретній особі, оскільки вважаємо, що вона повинна мати певні якості, які відповідають певній категорії людей. З іншого боку, "справжня" соціальна ідентичність - це ті якості, якими людина дійсно володіє в реальному житті, а не уявні. В рамках концепції стигми можна вивчати проблеми соціальної адаптації ветеранів з інвалідністю, яким доводиться прикладати додаткові зусилля, щоб керувати враженнями оточуючих людей і маніпулювати віртуальною соціальною ідентичністю, тобто треба зауважити, що цей процес відбувається свідомо і за бажанням самих індивідів. І. Гоффман описує ситуації, коли людина з певним упередженням про себе, наприклад з небажаною якістю, що сприймається нею, як щось ганебне намагається приховати її від оточуючих людей, граючи різні ролі і намагаючись контравенсійно змінити думку оточуючих про себе з парадигми чогось ганебного, неповного в образ, яким себе бачить індивід.

У гештальт-психології образ є основою для дослідження людської психіки і має системно-цілісний характер. Ретельне дослідження особливостей, що

формують образ, привело їх до ідеї, що чуттєві та розумові образи пов'язані один з одним, і вивчення цього зв'язку є однією з головних проблем психологічної науки в наш час. Свідомість складається і з чуттєвих, і з розумових образів, тому логічно розглядати комплекс образів як синонім цієї філософської ідеї. Іншим питанням, що потребує нашої уваги є імпліцитні та експліцитні процеси, що змушує розглянути, власне, усвідомленість образів.

Здатність особистості створювати образ «когнітивної карти» — уявної «карти» фізичного простору — є основною характеристикою ментального образу, це також можна віднести до певного формату перцептивної репрезентації реальності. Цей тип мислення базується на концепції глобального стимульного паттерна, згідно з яким компоненти можуть бути осмислені лише як частини цілого. Таке розуміння образу походить із гештальт-психології. Ціллю образу, якщо можна було б її виділити, являється завдання об'єднання внутрішнього світу людини із зовнішньою реальністю. Проблематика єдиного відображення сутності предметів полягає у трьох аспектах: природа самого явища або події; пізнання самої людини, що поєднується з її ментальними особливостями мислення, як вищим продуктом тієї ж природи; форма відображення цієї природи в розумінні людини, що були набуті з досвідом пізнання, а це закони, категорії тощо, тобто суб'єктивні образи об'єктивного світу.

Можна назвати дві об'єктивності, що має кожен образ, незалежно від походження: схожість образу із реальним об'єктом за структурою і сутністю та наявність у об'єкта такої цінності, що тотожна об'єктивним потребам людини. Образи, які відображають дійсність у нашій свідомості, є утвореннями, які постійно змінюються, перебувають у динамічному русі. Якщо спробувати зафіксувати певний конкретний образ, щоб зрозуміти, як він кожного разу змінюється, зрушується з однієї категорії до іншої чи трансформується саме його значення з часом: кожна його сторона відіграє певну роль і може бути замінена іншою, уже з іншим значенням.

Якщо перейти до трактування образних явищ з фізіологічного боку їх вивчення, то їх є декілька, найперше це образ сприйняття, що є точним

відображенням сприйнятого людиною об'єкта; образ уяви – той що існує в уявленні людини про об'єкт; після-образ – модифіковане сприйняття людиною об'єкта, що тривалий час був у полі зору і зник з нього; фосфорени – відчуття, що виникають спонтанно в полі зору; фантомні образи – виникають на місцях втрачених частин тіла; ідентичний образ – виникає при найбільш точному уявленні про об'єкт; галюцинація – уявлення і сприйняття предмета чи явища, якого не існує в реальності. Образи такого уявлення — це процес відтворення предметів, явищ і подій, що вже відбулися, тому вони безпосередньо пов'язані з попереднім досвідом людини. Образи уяви відрізняються від означених образів тим, що вони виконують функцію трансформації результатів минулого досвіду у психіці. Це передусім психічний процес, який створює нові образи шляхом переробки пізнавального матеріалу з реальності та уявлень, які були отримані з попереднього досвіду. Образ — це унікальна здатність індивіда створювати нові універсальні і цілісні образи дійсності шляхом трансформації змісту практичного, чуттєвого, інтелектуального та емоційно-сислового досвіду.

Образ уяви в процесі уявлення виконує декілька функцій: аглютинації, гіперболізації, загострення, схематизації, типізації. Перший з них аглютинація, означає, зв'язування між собою певних частин, ознак чи явищ, що не могли б бути зв'язані в об'єктивній реальності. Гіперболізація ж означає перебільшення певних ознак або зміна їх якостей. Загострення – особливе підкреслення певних ознак. Схематизація – означає уявне згладжування рис-відмінностей та пошук спільних ознак. Типізація – це виділення чогось особливого і неповторюваного в однорідних явищах і перетворення цього на окремий образ.

Встановлення незвичайних, неможливих поєднань предметів та їх якостей є важливою особливістю наочно-образного мислення. У цьому випадку наочно-образне мислення більше схоже на уяву. Означений тип мислення унікальний за своєю природою та функціями; він є одним із етапів онтогенетичного розвитку мислення. Таким чином, психологічний сенс цього терміна полягає в описі процесу оперування у психіці наочно-образними уявленнями, які виникають у свідомості людини, а також процесу перетворення цих уявлень. Певним чином ми можемо

порівняти розуміння значень «мислити образно» та «мислити асоціативно» або метафорично. Значення асоціації з погляду образного мислення визначається тим, що певні ціннісні орієнтації, смисли, настанови цієї чи іншої особистості виливаються через них. Асоціації створюють певний міст між образами та об'єктивною дійсністю, встановлюючи між ними зв'язок. У процесі обробки психікою образного мислення асоціації виконують роль проміжної ланки між первинним образом, тобто образом сприйняття, та наступним етапом його сприйняття. Від сенсорного сприйняття явища до раціонального. Коли ми говоримо про образність треба передусім згадати і творчу уяву, яка в свою чергу виконує функцію перетворення, але перетворення таке, що наближає явища та предмети до дійсносної реальності, а не віддаляють від нього. Творча уява відсіює випадкові нашарування буденного сприйняття, які наповнені не виразними, не яскравими моментами. І саме тут образ з'єднується із значенням.

Вчені підкреслюють умовний зв'язок слова з предметом, який виявляється через узагальнений семантичний зміст слова — поняття чи образ. Термін «мовний образ» є важливим у психологічних розробках дослідників і його не можна ототожнювати з наочністю, оскільки мовний образ є багатозначним образом, будова якого визначається важливими для значення слова відношеннями. Процес визначення категорії образності зосереджується на природі художнього тексту. Таким чином, образність виникає саме на рівні пізнання та усвідомлення тексту; її слід розглядати через призму внутрішніх зв'язків, також відомих як когезія. Термін «когезія» походить від англійського слова «cohesion», яке означає «поєднання». Когезія – це особливий вид зв'язку, який забезпечує континуум, тобто логічну послідовність (темпоральну чи просторову), взаємозалежність окремих повідомлень, фактів, дій тощо. Когезія існує асоціативна та образна.

Образна когезія являє собою зв'язок, що так як і асоціативна, збуджує уявлення про чуттєво сприйняті об'єкти дійсності. Розгорнута метафора становить одну з найбільш відомих форм образної когезії. Одним із найбільш відомих видів образної когезії є розгорнута метафора. У цьому типі когезії автор пов'язує не реальні речі чи події, а образи з допомогою яких ці явища між собою пов'язуються.

Асоціативна когезія ґрунтується на творчій зміні тексту. Асоціації не виникають в художньому тексті випадково. Це є результат художньо-мистецького творчого процесу, в якому зовсім різні, незв'язані логічними скріпленнями думки і образи набувають зв'язків між описуваними явищами, які можна осягнути і зрозуміти.

Якщо взятись за дослідження думки щодо поняття «образ», з точки зору науковців, що займались його вивченням у літературі, то воно зазвичай обмежене рамками «художній образ», що включає будь-яке явище, яке творчо відтворене в художньому творі, це є творчим осмисленням і відображенням митцем реальної дійсності через призму внутрішнього бачення. Художній образ – це злиття об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивне, це те, що існує в реальності і з чого надихався автор, а суб'єктивне це те, як саме він його реінтерпретував. Певною мірою будь-яке художнє зображення будь-якого образу можна розглядати як автопортрет митця. Від наукового розуміння образу художній чітко відрізняється своєю життєвістю та безпосередністю.

Що більше нас цікавить у цій галузі науки, так це сприйняття слова «образ» як «типове узагальнення людини певної епохи у творі». На відміну від філософії, художній образ має на меті не просто відображення предметів і явищ, які оточують нас, а узагальнення цих фактів і явищ у вигляді асоціативно пов'язаних чуттєвих уявлень, що були б спільними для широкого кола людей. Науковці називають такі характеристики художнього образу: експресивність, творча типізація (підкреслення, свідомо гіперболізація певних явищ у художньому зображенні), експресивність, індивідуальний характер і предметно-чуттєва спрямованість.

Існує багато різних класифікацій художніх образів, оскільки дослідники не можуть дійти одностайної згоди щодо того, як саме класифікувати їх. Ці класифікації можуть бути засновані на естетичній тональності, а це трагічність, комічність, сатира або лірика, пластичності тобто пластичні або не пластичні, характері узагальнення індивідуальні, типові, образи-мотиви, топоси та архетипи чи характерні образи.

Особливої уваги у нашому дослідженні хочеться приділити образу-персонажу, який посідає провідне місце в художній літературі, адже на основі

літератури та народної творчості, описів та переказів очевидців, легенд ми можемо сформулювати поняття про образ воїна крізь роки. Цей тип образу показує нам не певну конкретну людину, як в історичних підручниках, а художньо переосмислений феномен, важливі характеристики певної категорії людей і що найголовніше ми бачимо ставлення тодішнього соціуму до певного образу очима митця, коли він створює образ та поєднує і творчі процеси типізації, і індивідуалізації.

Українські науковці М.Х. Коцюбинська та О.А. Галич категоризують образи-персонажі на такі групи як «макрообрази», що складаються з «мікрообразів» та в свою чергу є складовими «мегаобразів» [18]. Тропеїка є важливим допоміжним засобом у створення світу літературного твору, його наповнення і посилю, але, водночас, чітко розмежує мовну образність та літературні образи, що висвітлені у художніх творах. Таким чином ми бачимо, що поняття образу також пов'язане з відображенням реального світу, який змінюється суб'єктивними уявленнями письменника, піддається впливу культури громади та створюється його творчими фантазіями.

Для такої науки як лінгвістики носіями образних значень є, перш за все, тропи. Тропи – значення походить від грецького слова зворот, це вживання слова або вислова у переносному значенні для створення художнього образу. О.М. Мороховський визначає словесний образ як частину мовлення, яка містить образну інформацію, значення якої не є тотожним до значення, яким описується воно зазвичай [22]. Образ може мати різні межі та структуру. Він може бути представлений одним словом, висловом, словосполученням, реченням, понадфразовою єдністю, цілим розділом або/і включно усім твором.

О.О. Потєбня визначав образність, виділивши внутрішню форму слова, яка є «центром образу» на його думку. Внутрішня форма слова була трактована дослідником як «відношення змісту думки до свідомості, так людина бачить і розуміє власну думку» [27]. Тобто, він вважав, що образ це зв'язок між зовнішньою формою чогось і внутрішнім значенням, яке людина сама йому надає.

Історична еволюція та формування образу воїна

Основним компонентом формування образу воїна, його характеристик та соціально-психологічної ідентичності є насамперед історична пам'ять. Кожне покоління наново «перепишує» історію для щоденного вжитку, звертаючись до певних сюжетів і персонажів, і відсуваючи інші на другий план, у спробі знайти відповідь на питання, «хто ми, який наш шлях та куди він веде?». Відповіді на запитання майбутнього залежать від наших сьогоднішніх відповідей. Образ, що формує в свою чергу, ставлення до певної категорії людей та власної історії може як сприяти розвитку, так і завдавати шкоди.

Цей набір імен і подій, які відображають найважливіші та, часом, найважчі періоди в історії суспільства, не є постійним, але завжди корелює з загальною традицією історичної культури конкретного суспільства. Незважаючи на те, що кожне покоління переживає своєрідну «ревізію пам'яті», масштаби цих процесів є різноманітними і в основному пов'язані з соціальною та культурною детермінацією. Найінтенсивніше ці періоди проходять у часи соціальних чи соціокультурних трансформацій. За доцільною відміткою П. Нора, «нове сприйняття минулого» щоразу тягне за собою «небачений раніше спосіб усвідомлювати його» [24].

Найдавніші чоловічі військові об'єднання – це союзи чоловіків-воїнів, що мали кровні зв'язки або певну племенну спорідненість. Ці союзи були досить закритими та мали певні умови для вступу. Чоловіку щоб стати членом такого союзу необхідно було пройти низку посвят-ініціацій. Архаїчне суспільство давніх індоєвропейських народів глибоко поважало такі об'єднання, що вело за собою їх участь як в військово-політичному керуванні, так і в релігійному житті. Через такий глибокий вплив та закритість цих союзів у них всередині формувалася особливий комплекс військового світогляду, який був тісно пов'язаний із локальними традиціями та віруваннями в так звану військову міфологію. Потрібно розуміти, що такий світогляд сильно відрізнявся від світогляду інших каст населення, таких як духовенства чи селян, але при цьому ці два світогляди не конфліктували у відкритій

формі. Можливо, це було пов'язане з тим, що військовий світогляд не виносився на загал, а був виключно для таких закритих об'єднань.

Воїнів давнини можна віднести до окремого культу, що розвивались і передавали знання тільки членами військової верстви. Первісні воїни зазвичай поклонялись власному пантеону богів, що був тісно пов'язаний з образами звірів, особливу увагу привертали праобрази воїнів-вовків та воїнів-ведмедів. Так, слов'янський Перун вважався покровителем війська і одночасно виступав покровителем вовків.

Власне, сам образ воїна як героя виникає вже на ранніх стадіях самоусвідомлюванності людини. Перші писемні згадки про культ воїнів та пошану до них, як окремої касты людей учені фіксують у Давній Греції, де, пройшовши архаїчну та міфологічну стадії, феномен героїзму воїнів поділено на дві гілки — релігійну легенду (із дійовою особою — героєм божественного порядку) та епос (із дійовою особою — воїном).

Треба зазначити, що значення слова герой у Древній Греції мало не одне тільки значення, що тепер ми його можемо знайти у етимологічному словнику, а два. Як зазначає Л. Стефанович, відповідно до цього сформувалися два види культів. Перший тип героїв – люди смертні, які мали надприродну силу та могли вчиняти великі, у тогочасному розумінні, вчинки, але героями вони зазвичай ставали після своєї смерті. Наступний тип героїв — видатні воїни, які оспівуються в епічних творах за свої досягнення в боях. Вони, частіше за все, ставали героями ще за життя, але іноді й після смерті в бою.

На думку авторів, що уклали "Словник античної міфології", воїни - це ідеальні носії сили, чеснот, мужності та сили духу. Саме вони після переходу до лав «героїв» у Стародавній Греції починали вважатися посередниками між людьми та богами. Якщо на початку два культу героїв були окремими, то з часом вони перетворилися на єдине явище: звання героя могло бути виборене головним чином завдяки «служінню людям», що в часи великих воєн мало під собою підґрунтя із великих військових перемог конкретного воїна-героя, тому їх ще називали

"благодійниками грецького народу, засновниками грецьких міст і держав, засновниками правового порядку" [30].

Власне сам досліджуваний образ через призму історії становлення культури пережив численні трансформації, однак, ніяк не втратив своєї актуальності. Науковець В. Склокін у публічній дискусії при обговоренні образу воїна-героя вказує, що після Давньої Греції образ героя актуалізується в Давньому Римі, де «Цицерон додав до чесноти героїчного важливий громадянський вимір, пов'язавши її з ідеями батьківщини та спільного блага, і ствердивши, що найбільшою чеснотою для громадянина є безкорисливо служити батьківщині і навіть віддати своє життя за неї» [29].

Духовне служіння стає пріоритетом героїчної військової служби в Середньовіччі, а система лицарства розвивається під впливом християнської ідеології. В цей час духовенство ніби захищає суспільство від конфліктів і облагороджує його руками воїнів священних хрестових походів, вкладаючи в руки воїна освячений меч і тим самим підносячи людину і облагороджуючи її завдяки виникненню кодексу лицарства і явища так званої «куртуазії» — лицарського благородства. Висвітлення існування лицарства в різні періоди української історії, шляхи його виникнення та становлення, відображення в культурних сферах суспільства можна знайти в працях істориків.

Можна додати, що вже Пантелеймон Куліш у своїй "Повісті українського народу" (1846) підкреслював велику схожість чи навіть спорідненість організації запорізького козацтва зі структурою лицарських орденів: "Король Стефан Баторій, щоб примирити їх [козаків] з урядом, підтвердив право їхнього військового стану, дав їм устрій дещо подібний до лицарських духовних орденів на Заході, і надіслав їхньому ватажкові, який називався гетьманом, знаки верховної влади, булаву, бунчук, хоругву, і переконував їх жити мирно з поляками і боронити християнські землі від татарських набігів". [20]. Його ж етнологічні роботи є унікальним явищем в українській фольклористиці та етнографії, які дають нам побачити інший образ козаків, більш містичний. Біля 40 р. XIX ст П.Куліш збирав матеріали оповідей, переказів, пісень, писемних джерел та легенд. Всі дані, що він зібрав згодом увішли

у великий двотомний антологічний збірник «Записки о Южной Руси» [19]. Автор проводить аналіз своїх досліджень і доповнює це зібрання власними думками та коментарями, в яких наводить аналогії, узагальнює деякі поняття та робить порівняння.

Цінними для нашої теми є спогади про гайдамацький рух, згадки про гайдамаків-характерників та детальні описи їх містичних якостей, якими вони наділяються в українському фольклорі та зі спогадів колишніх ворогів. У дослідженні широко описані та проаналізовані матеріали польових досліджень, які окреслюють народні уявлення та невразливість характерників до звичайної зброї ватажків гайдамаків, але разом цим були вірування, що особлива [зачарована] зброя здатна їх уразити. Велику роль у віруваннях та релігійному світогляді чоловічих таємних військових громад займав образ-тотем воїна-хижака (найчастіше вовка). Тотем воїна-вовка виявився провідним, це питання вже досить добре вивчено, найімовірніше цей образ використовувався тому, що вовк відповідав ідеалові первісного індоєвропейського воїна. Саме в цьому образі яскраво проявлялись такі типові риси справжнього воїна як уміння боротися до останнього подиху, мужність, хоробрість.

Важливими для нашого дослідження є також інформація щодо міфологічних образів козаків-вовкулак. Ці перекази та історії про вовкулаків на території України були зафіксовані відомими українськими науковцями, що досліджували це питання: Х. Вовком, П. Чубинським, Б. Грінченком, П.Івановим та іншими [2]. Серед цих досліджень окремо можна виділити те, яке зробив П.Іванова, в яких аналізується походження цих вірувань. В нарисі «Дещо про вовкулак і щодо них» дослідник зробив висновок, що цей образ має дуже архаїчне походження: «Вірування в перевертництво, в існування вовкулаків є одним з архаїчних залишків міфологічної стадії людської думки» [2]. Взагалі, у багатьох релігійних віруваннях можна простежити прив'язку саме вовчої сутності до образів воїнів, це чи не найдревніший культ воїна-звіра, який є одним з найбільш важливих і впливових елементів давнього військового світогляду. У цій самій праці він досліджував феномен стійкості саме цього сюжету аж до часів написання книги у 19 столітті.

Цікавими для вивчення є роботи В. Балушка. Його його праці висвітлюють культуру пошани до образу воїна через дослідження такого явища як ініціація (посвята) юнаків у чоловічі громади у давніх слов'ян. Саме в роботах В. Балушка ініціації розглядаються першочергово і самим об'єктом дослідження. «Обряди ініціацій українців і давніх слов'ян» [2]. Основні ритуали і концепції їх проведення для воїнів через ритуальне переродження у воїнів-звірів були взяті В. Балушком з робіт Л. Залізняка [12]. В. Балушок, досліджуючи ці матеріали і опираючись на них, також широко залучав і ряд етнографічних матеріалів стосовно поширеного образу людей-вовків. Особливо цікавими були архаїчні елементи, що зберігались до ХІХ – ХХ ст. і були зафіксовані етнографами. Разом з Л. Залізником, автор звертає увагу, що більшість давньослов'янських чоловічих ініціацій у воїна пов'язувалась з образом звіра. Автор визначає тлумачення образу вовка, як містичного тотемного першопредка у давніх слов'ян. Він наголошує на такого роду ритуалах саме як військової посвяти. Для походження ритуала юнак мав пройти певні випробування, символічно перетворитися на звіра і після цього слідувало таке ж символічне перетворення в людину – чоловіка, повноправного члена архаїчної громади. «Після того, як у численних боях і розбійницьких походах члени «звіриних» союзів доводили свої сили, мужність і нещадність до ворогів, вони проходили завершальні обряди ініціації – повернення в свою общину й посвячення в її повноправні члени». Треба уточнити, що дана ініціація могла проводитись і шляхом усамітнення в лісі, юнаки були зобов'язані упродовж деякого часу жити вдалині від поселень «вовчим життям». Поступово слова «вовк» і «воїн» почали ототожнюватися, вовк, в свою чергу, перетворювався на об'єкт наслідування для рядового пересічного воїна, котрий плекав сподівання стати сильним і вправним воїном-звіром.

Також за легендами надприродніми силами володіли опришки (до прикладу, Олекса Довбуш) [23], які, рятуючись від військової служби Речі Посполитій ставали на захист нужденних на своїх землях. Вони часто фізично розправлялись з тими, хто чинив кривду людям, та, грабуючи «панів», віддавали золото селянам. Потрібно зауважити, що жорстоко вони поводитись тільки щодо тих шляхтичів, які знущались із селян і справедливо не чіпали тих, хто добре ставився до люду. У цих

образах борці за справедливість проявляються як чесні, мужні та справедливі, суспільство прагне бачити достойного обронця-ватажка, який має уособлювати прагнення кожної людини виглядати досконало, як зовнішньо, так і внутрішньо.

М. Дашкевич у своїй праці «Рыцарство на Русі – в жизни и поэзии» (1902) простежив як саме лицарство проникло в тогочасні реалії українців XII – початку XIII століття елементів західноєвропейського рицарства і зауважив, як саме вони відобразились на формуванні образу воїна та словесності, що вживалась щодо цього образу. Саме він зауважив яким шляхом ідеали лицарського Середньовіччя були відомими на Русі, оскільки на той час існували зв'язки через галицькі та волинські землі, які межували з крайніми для західного рицарства Угорщиною, Польщею та Чехією. Власне, як якесь особливе військове лицарство на Русі не було сформовано, проте, певні його риси були запозичені. Подібність звичаїв і поглядів давньоруських дружинників та західноєвропейських рицарів могла бути зумовлена подібністю матеріальних і моральних принципів: аскетичний і дружинний ідеали, боротьба з невірними, буйне молодецтво (бродники), поняття «честі і слави», а при руських витязях перебували отроки, певною мірою аналогічні до рицарських зброєносців [7].

Ідеї лицарства знову починають прослідковуватись на українських теренах у XVI - на початку XVII століть, а на початку XVII століття, ми можемо їх знайти як у козацькому середовищі, так і в художній літературі - в історичних піснях та думах. Козацьке лицарство в думах представлене в найбільш досконалому і повному обсязі для вивчення.

У літературі ми бачимо художні та історичні зображення козаків-воїнів під час національно-визвольної боротьби нашого народу проти чужоземних поневолювачів у героїко-епічному стилі, також можна зауважити, що більшість такої літератури ідеалізує образ тодішнього українського воїна. Образи козацьких ватажків, зокрема Северина Наливайка, Івана Сірка, Івана Богуна, Золотаренка Івана, Максима Кривоноса та Тимоша Хмельницького, відомі в літературі як символи національної відваги та усвідомлення того, що саме на «козацьких генералах» (М. Корпанюк, 2005, с. 740) покладається «основний тягар усіх справ,

що вони є ідеологічним центром тодішньої культури, стану та основними втілювачами державницької політики» Зауваження М. Корпанюка відображають стан українського воїнства у тодішній період, також йому належить думка що в історико-мемуарних творах XVIII ст. панує «образ козака-воїна, рицаря, котрий одночасно дбає і про матеріальні власні, народні потреби, захищає добробут, прагне жити заможнo, не шкодуючи заради цього сил, здоров'я, життя» (Корпанюк, 2005, с. 656).

Згідно із записами літописців, серед перших козацьких діячів, діяльність яких розгорталась в Україні задля опору загарбникам, був С. Наливайко, який став новим лідером повсталих селян та козаків. На його прикладі можна прослідкувати формування образу козака, що став лідером і ідеалом для народу.

Згідно зі Збірником козацьких літописів (2006, с.887), Наливайко був першим, хто піднявся проти поляків. Він продемонстрував силу і велич виснажених і знекровлених українців, пригноблених польською узурпацією. Спираючись на літописи, М.Корпанюк стверджував, що можна зробити висновок, що великою мірою сама його особистість, як успішного лідера відіграла значну роль у підбурюванні козацьких повстань, якими керував Наливайко: «Слуцьк і Могильов спалив гетьман Наливайко», «На порох безліч народу там побито. Ляхов» [31]. Сам образ гетьмана тут розглядається майже, як святий, як ангел-захисник православної віри в Україні та втілення козацьких ідеалів. Цей настрій відображений як у роздумах Дивовича, так і в історичних піснях. "Добрі люди", "Ой по лузі та й по лузі, та й по лузі", "Ой тихіше ти, калюжа мила, та й ти, дубочку зелений...", Максим Кривоніс у літописі та у прозі 18 століття змальовується як хоробрий, мужній, мудрий і розважливий захисник своєї Батьківщини. Завдяки своїй військовій доблесті він стає найближчим соратником Б. Хмельницького. Цитата: «Стояв добре приготований до битви» [8] з літопису Самійла Величка вказує на серйозність підготовки полковника до військових походів, його готовність стати на захист свого народу. Від полковників залежав результат битв. Іван Богун, який став одним із наближених гетьмана Богдана Хмельницького, проявив свої таланти у стратегічному управлінні: "Армія Богуна" звалось його особисте військо у складі

козацької держави. Воно було ефективним, оскільки міцно тримало оборону разом, пов'язане спільними ідеями, ідеалами та баченням майбутнього під проводом свого полководця. У поході проти поляків Богун діяв як хоробрий і розумний чоловік з належною освітою. Визнання його мудрості було не меншим, ніж гетьмана. "Богун був грамотним і обережним воїном", про героїзм сміливців із його армії розповідається на сторінках літописів з яких ми можемо прочитати про найважливіші риси для воїнів того часу.

Іван Золотаренко в літописній спадщині 18 ст. постає наближеною до Богдана Хмельницького людиною, його соратником та правою рукою: «въ знакъ сего достоинства, даны отъ Великаго Гетмана [Б. Хмельницького. – Ю. В.] клейноды войсковые, булава и бунчукъ, меньшіе отъ другихъ и означающіе полеваго Гетмана» [19].

Образи козаків з римованого літопису "Героїчні поеми" Івана Уманця показують нам найкращі якості нашого козацтва, яке протягом багатьох століть боролось за віру і правду на своїй землі і стало своєрідним символом визволителів нашого народу. Автор наголошує, що в ті часи козацтво мало неабияку силу й відвагу: «Ганяли, як зайцов, татар боязливых, / Губили, як волков, драпіжних і лестивих» [20] і було безжалісним до своїх ворогів.

Починаючи з 40-х років ХІХ століття образ воїна, народного героя починає видозмінюватись. Суспільно-політичні зміни (Весна народів), які вирують у Європі не могли не вплинути на це. З'являється новий образ у лиці Лук'яна Кобилиці. Формуватися він почав на Буковині в 40-х роках ХІХ ст.. Загалом цілі і мотиви селян під проводом Кобилиці й опришківського руху не мали суттєвої різниці, однак методи боротьби були кардинально іншими. Кобилиця використовуючи свої депутатські повноваження, щоб покращити долю селян, та збирав цілі села для протестних акцій. Це був лідер нового покоління, який боровся не грубою силою, а розумом.

Джерела, що збереглися, засвідчують, що це були перші кроки до змін у національній політичній свідомості українців. Образ воїна, борця за свободу народу вимальовується не тільки зовнішніми показниками сили, чи надзвичайним

здібностями, отриманими від магічних обрядів, а власне в його корисності для громади. Саме у цьому моменті трансформується образ окремого воїна в цілісний образ народу, що бореться. ХХ століття змінило народну культуру, спостерігати ці зміни можна у соціальній психології та національно-державних орієнтирах народу. Виникає персоніфікований образ народного воїна, повстанця, з чітким вектором боротьби, політично та патріотично спрямованого. На відміну від колишніх (наприклад, опришківських), прагнень повстанської тематики ХХ століття притаманний зовсім інший спосіб героїзації. У них доблесть, благородство, якими наділені образи повстанців, дещо трансформовані і визначаються їхньою присвятою боротьбі за волю Батьківщини.

У народних оповіданнях використовується класична лексика та наративи, щоб створити образ повстанців. Таким чином, він досить стійкий і часто повторюється від одного розповідача до іншого. Формування образу учасників українського підпілля залежить від місцевості, освіти респондентів і того, наскільки вони, їх родина чи громада причетні до повстанського руху.

Віктор Коритка, син Дмитра Коритка, політв'язня репресованого та засудженого до розстрілу в Луцькій тюрмі, розповідає історію, яка передає такий собі загальний образ національного воїна. Говорячи про життя свого батька, чоловік розмірковує про молодих патріотів, які працювали в підпіллі, їх дух та завзяття, віру в власну державу. Зокрема він згадує і про свідому пропагандистську підміну назв і причини формування негативної концепції заміни понять, що мала широке розповсюдження радянською владою, щодо українських повстанців «націоналіст — національний герой»: «Націоналіст — це людина, яка, якщо розшифрувати, що вони там говорять: «Бандитами були, бо це те ж саме, наче, що і націоналізм!» — то не бандити. Людина, яка поважає та любить свою країну, народ український і державу, називається націоналістом. Націоналізм! Кожен народ повинен бути націоналістом. Який цінує свою Батьківщину, плекає свою мову та береже свою землю». У цьому випадку боротьба воїна, як образ народного героя не обмежується тільки політикою чи бажанням контролювати певну ділянку. Це вже семантичний згусток, який відображає велику любов і відданість

Батьківщині, готовність захищати її, показує самоідентифікацію воїна з своїм народом. Пасивність, яка була притаманна народові раніше переходить у чітке усвідомлення, що боротьба за свою Батьківщину це не справа одного героя, а обов'язок всього народу.

Образ самотнього воїна, вершителя долі тисяч людей перетворюється у образу героя-народу. У розповіді Віктора Коритка ми можемо побачити, як освіта оповідача, його середовище, виховання та громадські дії впливають на семантику наративів. Дуже часто можна прослідковувати, як образ повстанця перетворюється на збірний, такий як УПА, який в свою чергу складається з національно свідомих людей, воїнів у прямому та переносному зачненні слова, які не ховалися від армії, а створили власну армію для боротьби за цінності свободи для свого народу. Таким чином, національно-визвольний рух українців створив широкий спектр семантичних відтінків образу воїна-повстанця та воїна народного героя. У ньому вже відчувається зміна настрою та відношення народу до війська.

Коли ми розглядаємо характеристики опису народного воїна-повстанця 1920-1950-х років, ми можемо побачити кілька важливих елементів, які необхідні для детального його розуміння. Найперше, зовнішні характеристики цього образу демонструють семантичний код, який найкраще зрозумілий середовищем, яке створювало його. Якщо ми зіпівставимо описи воїнів, якими захоплювався народ у XVII—XIX століттях, їх пишні убрання, обов'язкові елементи золота у вбранні, то повстанці геть не вражають зовнішнім виглядом. Зі спогадів їх сучасників, ми знаємо, що повстанці зазвичай були убраті в різнобій, у те, що змогли отримати в бою, часто не мали взуття і ходили босі. Є схожість у описах фізичних характеристик, зазвичай образ воїна змальовувався, як дужого чоловіка, однак ми бачимо зміну за розумінням суспільством благородства воїна. У матеріалах XX ст. пріоритет значно змістився з зовнішніх характеристик на внутрішні. Окрім того, мета воїна, прагнення та його безпосередні дії створюють його образ. Мотив «в повстанці йшли найосвіченіші хлопці» зустрічається в багатьох переказах, записах та спогадах очевидців і це свідчить про те, наскільки грамотними були повстанці та їх внутрішні якості.

Найвища ознака тогочасного героїзму — це відмовитися від видачі когось із побратимів ворогу, – це означало порушити свою честь або завдати шкоди своїм соратникам розповівши певну інформацію, вони могли відмовитися від життя, але не здавалися ворогу добровільно. Мотив смерті є природним і часто необхідним для героїзації народного персонажа. Усвідомлені самогубства повстанців були ознакою відваги та щирої, глибокої віри у справу національного визволення України. Наратив повстанця Федора Наритника з Франківщини розповідає про те, як «підпільники чинять самопожертви, щоб не потрапити до рук ворога»: «А чи були криївки у нас в селі чи поблизу села? Та були, і в селі, і поза селом. Гора Касова, отам є, за нашим морем. Наші хлопці там померли, бо і їх видали ті «пси», що ні д кому прибитися не можуть, зрадники. Вони всі загинули там. Мій дворідний брат також помер, і криївка була зроблена. Хоча хата була нова, вони там не жили, а поруч була стара хата. У тій хаті збудували криївку. Крім того, сексот якийсь. Він прийшов додому надвечір, коли йому стало погано, мусів. А потім пішов у криївку після того, як стрийна поставила йому банки. Москалі вже рано хату й оточили. Та й зразу відкопувати почали, аби наших дістати. Він кидав гранати. Було дещо з цього, немало вони тоді їх побили. А коли вже неминуче було, то застрелився, аби тільки в руки живим не датися та й слова не видать про своїх» [13]. Такий патріотизм та вірність переконанням, невідступність від ідеалів, викликали захоплення навіть у ворога. Про це свідчать варіанти цього мотиву у піснях-хроніках: «От красивий був «бандера», не хотів ся здати», «Стодолу розрубали, Петро був неживий, кати всі закричали: «Завзятий молодий!»».

Важливим є ці епізоди, які для істориків, з погляду відтворення фактів є звичайним текстом і не є особливо важливим, натомість для психологічного розуміння образу тодішнього воїна, його сутності він винятковий, адже подія демонструє архетипне мислення українців, світогляд, вірування та стійкість у критичних ситуаціях попри смертельну небезпеку.

Як свідчать розповіді та література з досліджуваної теми, жінки також активно боролися за права української нації. Їхні образи не мають такого чіткого героїчного пафосу. Вони базуються на тому, що вони робили і яку користь це

принесло. Жінки в підпіллі виконували різні завдання, включаючи забезпечення звязку, розвідку, постачання провіанту повстанцям і догляд за пораненими. Оповідачі часто зазначали, що жінок і молодих людей не хотіли брати до підпілля через юний вік. Ми бачимо, що образ воїна видозмінився і тепер ним могла бути зовсім пересічна людина, але з великим прагненням втілити в життя національну ідею визволення України.

1.3 Сучасний образ українського захисника

У книзі «Теорія особистісних конструктів» Джордж Келі, що є одним із найвідоміших психологів постмодерного світу у напрямі когнітивної психології, вказав, що людина дивиться на світ через власні шаблони образити та трафарети які сама спочатку створює а потім намагається підігнати їх під реалії з яких складається її світ [62]. Такі образи-шаблони він називає конструктами. Саме один із таких конструктів ми і досліджуватимемо у даному розділі, а саме – образ українського військового, що формувався від 2014 року з початком військової агресії Російської Федерації і до 2024 року, що включає повномасштабне вторгнення РФ. Саме в такі важкі періоди нашої історії суспільство потребує нові символи, які би могли його об'єднати, утвердити віру в перемогу та створити відчуття захищеності. Саме таким конструктом, як символ боротьби, став образ українського воїна. Прослідкувати еволюцію даного образу можна з відкритих джерел таких як публікації в соцмережах, ЗМІ, реклама відеоматеріали, публічні обговорення.

Важливість цієї проблеми визначається труднощами, з якими зіткнулася Україна з початком збройної агресії в Криму та на Сході країни ще у 2014 році. Насамперед, образ людини зі зброєю є важливим засобом пропаганди та контрпропаганди в війні, особливо через використання так званих некінетичних методів ведення війни. По-друге, у зовнішньому вигляді Збройних сил України має бути зображення українського військового, як символа і окремого образу, якому довіряють. Це пов'язано і з тим, що країна конче потребувала розробки нової мілітарної філософії, створити впізнаваний бренд армії та встановити довірливі

зв'язки між армією та суспільством. У даному дослідженні образу українського військово службовця ми будемо дотримуватись збірно сформульованого науковцями поняття образу, а саме – його визначення як суб'єктивне сприйняття особою чи групою осіб деякого явища чи предмета, виходячи з його об'єктивних якостей. Тут образ є певною кількістю уявлень, що формують ставлення до предмета чи явища.

Питання формування нового образу військовослужбовця цікавило, насамперед, дослідників, що вже займалися науковими працями щодо інформаційно-патріотичної діяльності. У багатьох роботах розглядається імідж Збройних сил України, зокрема «ідеальний» образ військовослужбовця та те, як суспільство бачить його [26]. У статтях фахівців-медійників був висвітлений інший аспект проблеми. Наприклад, О. І. Обласова, [25] яка займалась дослідженням соціальної реклами у кризовий період, визначаючи її ефективність. У 1990-х роках українські вчені вперше взяли до уваги образ героя та його представлення в історичній пам'яті українців [9]. Сучасні методи класифікації «героїчного» дискурсу та типологія «героя» розглядаються в статтях В. Євтушенка [10]. Образ героя може незначно змінюватись в залежності від культурних особливостей того чи іншого соціуму. Та власне його образ завжди присутній у публічному просторі і формує айдентику цілого народу.

З історичного посагу нашого минулого ми отримали образ армії, що служив як інструмент залякування і пропагування мілітарного напрямку розвитку держави та був невіддільний від системи політичної пропаганди. Коли ж в 1991 році СРСР не стало, догми комуністичної ідеології нарешті розпались, але щойно створеним ЗСУ, потрібно було знайти новий шлях до комунікації та репрезентації суспільству. І за зібраними мною даними до 2014 року цим питанням, створенням образу захисника України, як абсолютно іншого образу щодо минулої армії не займались системно. Будь яке згадування виносилось на публіку виключно через скандальні історії, що аж ніяк не додавали довіри до ввійськових як категорії суспільства. Найпершими від війни постраждала українська армія не тільки виконуючи свої прямі зобов'язання, а і втративши частково авторитет у очах

громадян, що вірили в неї, як непоборну структуру, яка їх захистить. Небажання прощатися із ілюзіями, і крім того, страх втратити надію на здатність армії та її вмотивованість захищати свою країну сприяли формуванню віктимного образу українського солдата. Більшості українців було легше змиритися з образом «бідних хлопчиків», які були зражені та покинуті, ніж визнати той факт, що звичайні українські військовослужбовці на початку 2014 року не були готові захищати державу не стільки через брак мотивації, скільки через брак знань та елементарної військової амуніції. І однією з головних причин такої ситуації був несформований образ українського військовослужбовця ні в суспільстві, ні в самій армії.

Ігнорування іміджу українських воїнів і волонтерів, віктимізація образу українського воїна, зосередження уваги на емоційному аспекті людського сприйняття між життям і смертю, були тоді цілком передбачуваними на ранніх етапах конфлікту. Відомий український науковець Євген Головаха, зазначав, що оскільки є агресор і жертва агресора, то на боці жертви є сильний елемент переосмислення чи репрезентації подій війни у свідомості особистості, цілого народу та міжнародної спільноти. І дії щодо захисту є безумовно справедливими, визвольними і спрямованими на захист свого народу, а отже людські жертви, психологічний стан та соціально-економічні втрати, пов'язані з війною, знаходять виправдання психологічно та морально в масовій свідомості та можуть бути використані як елемент зміцнення суспільства, збільшуючи свої джерела мобілізації внутрішніх сил. [5]

Усі евокативні символи, такі як «голі-босі», «бідні хлопчики», «наші сонечка» працювали в протилежних площинах. З одного боку ми можемо бачити, як такий образ значно вплинув на розвиток волонтерського руху і підтримував та мотивував людей донатити чи іншим чином допомагати армії. Багато загальнонаціональних акцій, включаючи «Зігрій солдата», дали змогу зібрати значні суми грошей для потреб армії. «Підтримай українську армію», кампанія, що була організована РНБО України, змогла зібрати 142 мільйони гривень за п'ять місяців і це надзвичайний результат для того часу. Тим не менш, противники мобілізації часто використовували патріотичний образ українського

військовослужбовця, як жертви, що призвело до поширення панічних настроїв серед українців. Влітку 2014 року проходили акції, які значно пошкодили імідж ЗСУ, і в них було широко використано символ «мами солдата», як самотньої жінки, яка не змогла врятувати сина від мобілізації. Задачею цих акцій було активно протидіяти мобілізаційним заходам Міністерства оборони України. Вони організовували блокування військових частин, влаштовували гучні акції та поширювали фейки в інформаційному просторі, а іноді просто засипали Міністерство оборони скаргами та листами, паралізуючи їхню роботу. Ще одним фактором віктимізації українських воїнів був низький рівень національної консолідації українського суспільства та відкидання можливості збройного опору ворогу. У той час українська армія ще не мала власної мілітарної ідентичності, а ЗСУ залишалися в уявленні соціуму на рівні старої радянської армії з її символікою, військовими традиціями, ритуалами та сленгом. Образ українського військовослужбовця в 2014-15 роках формувався в основному на базі емоційних, чуттєвих переживань.

Образ українського воїна почав активно змінюватися на другому році війни. Образ жертви поступово залишався в історії. Багато ветеранів стають активними членами громадських організацій і політичних партій. Нарешті розповіді про армію в інформаційному просторі почали базуватися на образах реальних солдатів і добровольців, а не персонажів соціальної реклами. Як зазначалося на початку нашого дослідження, образ героя не може бути визначений або пояснений одозначно. Тим не менш, одна з поширених ідей «героїзму» — це уявлення про героя як людину дії, здатну до самопожертви, яка відзначається мужністю та готовністю висловлювати «незручні» ідеї. Коли ЗМІ висвітлюють хід російсько-української війни, вони починають зосереджуватися на цих аспектах героїзації і будувати новий образ воїна. Великою мірою героїзації образу українського військового сприяло залучення, бо у соціальних мережах образ захисника поширювався швидше, ніж у традиційних ЗМІ. Можна зробити висновок, що українці поширюючи інформацію у інтернет-спільнотах виробили декілька проєкцій українського воїна серед яких найбільшій популярності надбав

образ із милітаризованою, агресивно і дієво спрямований, який існує в семантичному полі війни й боротьби з ворогами.

Якщо звертатись до самих учасників бойових дій, та їхнього уявлення про образ героя чи справжнього воїна, то можна почути іншу думку, більш скептичну, щодо подій і образів тих часів. До прикладу кампанія від Міноборони Цукраїни 2015, що мала назву: «Мобілізуйся - захисти найдорожче» мала на меті показати обличчя героїв, що беруть участь у російсько-українській війні. Та зіштовхнулись із незгодою військових, що коментували це наступним чином: «Вони не відчують себе героями і не хочуть бути показані як такі. Герої - це ті, хто були там до самого кінця. Кожен так вважає. Усім до єдиного, хто є на цих плакатах, неприємно там бути». Тим не менш, саме активна участь і поява ветеранів у інфопросторі країни змінила уявлення про військових і їхній образ у суспільстві, вони покінчили із стигматизацією воїнів. Мартін Брест, який і сам є не тільки письменником, а і ветераном сказав: «Вони вам не сонечки - вони злі і досвідчені чоловіки, які люблять і вміють убивати ворога. І саме це репрезентує їх як професіоналів своєї справи, і вони на нашій стороні».

Найбільш характерними рисами формування комунікативно-ідентифікаційної стратегії репрезентації образу українського воїна у медіа є:

- описи конкретних осіб, які є втіленням рис захисника;
- асоціативний ряд з історичними героями;
- формування уявлення про високий професіоналізм військовослужбовців;
- демонстрування стійкості та витривалості, готовності до відвертих дій;
- героїчні та звитяжні розповіді про воїнів (у тому числі й від першої особи), їхнє особисте життя, інтереси, стосунки;
- апелювання до авторитету героя, його загальнолюдських цінностей тощо.

Термін «імідж», який часто використовується при обговоренні формування суспільного образу, походить з англійської мови та має кілька перекладів, включаючи «образ» чи «символ». Термін «імідж» зазвичай використовується як синонім до слова «образ». В останніх роботах на цю тему дослідники вважають, що, коли вони розглядають поняття «образ» у значенні, такому, як спосіб, засіб,

характер, склад, уявлення, що виникло в уяві людини, або художній образ, то термін «образ» є синонімом до слова «імідж». Коли мова йде лише про один із елементів зовнішнього вигляду людини, доцільно все таки використовувати слово «імідж» і «образ» у значенні «зовнішній вигляд». При розумінні терміну, як психічного відображення будь-яких характеристик людини, іншого об'єкта чи явища, «образ» і «імідж» являються синонімічними, як ми знаємо у масовій свідомості суб'єктивно інтерпретоване відтворення реальності і називається образом. З іншого боку, імідж можна визначити як особливе образ-враження, образ-уявлення, образ-настрій, який базується на індивідуальних формах масової свідомості, таких як асоціації, стереотипи, менталітет і міфологічна свідомість. Рекламний об'єкт може отримувати і додаткові цінності (соціально-психологічні, політичні, культурні) щоб сприяти чуттєвому сприйняттю інформації. Імідж включає в себе сприйняття двох факторів певного явища чи людини, це перш за все зовнішній образ (одягу і речей, міміки, поз і жестів) та внутрішнього образу, який неможливо побачити, але який відчувається і відбивається на сприйнятті людиною певного оточенням (вміння правильно будувати спілкування, позитивні якості особистості, вміння розуміти людей і вміння справляти враження). Імідж містить знакові характеристики, в яких наявні й форма, й зміст, є багатограним явищем, що відбиває сутнісні і зовнішні сторони. Адже глядач запам'ятовує саму форму, яка потім відсилає нас до подальших змістовних характеристик самого іміджу. Тому відносити імідж і образ до абсолютно тотожних понять ми не можемо. Візуальні характеристики є найважливішими для іміджу. У більшості випадків споживачі інформації не встигають заглиблюватись у пізнання та деталізацію інформації про кожну особу, з якою вони мають справу. Ми першими помічаємо візуальний імідж людини. До того, як людина починає говорити, її тіло, поза та одяг містять багато інформації для нас.

Одним із найважливіших зовнішніх рис образу українських воїнів є їхня форма. Завдячуючи цьому елементу їх завжди можна відрізнити від цивільного населення. Усі елементи військової форми мають спільний вигляд, призначений для ідентифікації солдатів певної країни або навіть конкретного роду військ, однак

кожна країна намагається додавати свої особливості до процесу розробки військової форми, щоб вкредити солдатів своєї країни. До прикладу, стандартна українська військова форма складається з тканини оливкового кольору та має піксельний камуфляж, та може варіюватись від роду військ чи сезонних умов. Нашивки з українськими надписами також є важливою частиною форми ідентифікації військових ЗСУ, найчастіше використовуються зображення українського прапора, тризубу або гербу Збройних Сил України, але так як кожний рід військ, бригада чи навіть підрозділ мають бажання мати унікальний символ для самоідентифікації у структурі часто створюють свої особливі символи, герби та прапори, що використовують на нашивках.

Державна мова є важливим елементом ідентифікації та одним з основних складових образу українського військового. Закон про Збройні Сили України передбачає використання державної мови в армії, тому кожен український військовий зобов'язаний розуміти та спілкуватися українською мовою, це асоціює його у очах суспільства до України. Питання використання української мови військовими набуло особливого значення під час повномасштабного вторгнення і залишається актуальним у зоні бойових дій, оскільки мова є ідентифікатором приналежності військового до сторони конфлікту. Існують випадки, коли звернення військовослужбовця українською мовою врятувало життя мирному населенню, яке переховувалося від ворожих обстрілів та не вступало в контакт, якщо чуло мову агресора, а не державну.

Уявлення про українського військового включає і характерні риси, які об'єднують більшість осіб, що належать до Збройних Сил України. Кожен український військовий вважає себе патріотом своєї країни і готовий захищати Батьківщину навіть ризикуючи своїм життям. Часто такі історії піднімаються у інфопросторі, коли воїн, навіть нехтуючи бажаннями своєї сім'ї, йде щоб захистити найдорожче – свою країну. Вони виявляють відданість своїй країні та її народу. Можна навіть згадати, що під час присяги, що проголошує кожен військовий, є слова : «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаю на військову службу і урочисто клянусь народу України завжди бути вірним і відданим йому, сумлінно і чесно

виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно дотримуватись Конституції і законів України, зберігати державну і військову таємницю.». Вони пишаються своїм походженням і культурою, борються за захист національних інтересів України, тому патріотизм є невід'ємною складовою образу українського військового.

Збройні Сили України постійно проводять модернізацію, що демонструє високий рівень професіоналізму військовослужбовців, та створює образ впевнених професіоналів своєї справи. Вони дотримуються новітніх стандартів НАТО щодо підготовки військових та тактики бойових дій, а також використовують сучасне озброєння, спільні навчання з країнами НАТО показали, що українські воїни багато чого можуть навчити учасників, адже наймасштабніші бойові дії за останні десятиліття проходять саме на території нашої держави. Комплекс заходів, спрямованих на покращення армії, має значний вплив на уявлення громадськості про військових, оскільки вона вірить у їх професіоналізм та високу дисципліну притаманну уявленню про армію.

Незламність духу, впевненість та відвага перед ворогом є також важливим аспектом, який характеризує образ військового ЗСУ. Українці регулярно демонструють цю рису характеру протягом усієї історії боротьби за незалежність, але масово громадяни України почали це усвідомлювати з 2014 року, коли воїнам доводилося постійно протистояти більш підготовленій та кількісно більшій армії. У цей період з'явилися "кіборги" - захисники Донецького аеропорту, які витримали оборону протягом 242 днів. Їх образ глибоко вривався в пам'ять людей і викликав внутрішню прив'язку до образів незламних воїнів, що витримали, коли зламався навіть бетон. Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України також підкреслило незламність, як характеристику українського військового, ба більше, багато воїнів виявилось серед цивільного населення і саме тут ми можемо бачити, як поняття образу воїна може корелювати не із зовнішніми характеристиками особистості, а з внутрішніми. Коли громадяни масово виходили і захищали свої домівки від загарбників, незалежно від статі чи підготовки. Прикладами міцності і незламності Збройних Сил України також стали стали: полк

"Азов", який захищав металургійний комбінат "Азовсталь" у Маріуполі, та незважаючи на критичну ситуацію не здавались. Також це захисники острова Зміїний, що в перші дні повномасштабного вторгнення надали кожному українцю впевненості та "Привид Києва", ескадрилья пілотів, що мала уособнений образ пілота, який став на захист народу, та є непереможним образом воїна, що захищає небо України та який став символом боротьби з ворогом.

Для більш глибокого вивчення образу воїна у нашій роботі ми розробили гіпотетично-теоретичну модель образу воїна. В неї входять такі категорії його визначення: транскультурний архетип воїна, мілітарна ідентичність, соціокультурне середовище, ментальний архетип воїна, ідентифікатор ролі воїна-миротворця.

Образ воїна часто є конкретизацією транскультурного архетипу воїна в рамках певної культури чи історичного контексту. Воїн, як образ може відтінюватися від одного суспільства до іншого, цей архетип є вкоріненим у колективній свідомості. Цей взаємозв'язок відображає універсальність та еволюцію архетипів у культурному контексті. Соціокультурний компонент образу воїна

забезпечується уявленнями різних культур про ідеального воїна. Наприклад, у деяких культурах цінується агресивність та сила, тоді як у інших - стриманість та мудрість. Образ воїна, який формується в індивіда, може бути визначений цими культурними нормами та очікуваннями. Психологічні фактори, такі як потреба у відчутті контролю, сенсу, впевненості у собі, можуть сприяти прийняттю образу воїна як одного зі способів задоволення цих потреб. Крім того, мотивація до прийняття образу воїна може бути зміцнена соціокультурними стереотипами та очікуваннями. Мілітарна ідентичність, як складова образу воїна має важливе значення, так як це той компонент, що впливає на процес формування образу воїна двобічно. Образ воїна може впливати на формування мілітарної ідентичності шляхом визначення стандартів та очікувань у військовій спільноті. З іншого боку, мілітарна ідентичність може впливати на сприйняття індивідом себе як воїна, формуючи його власний образ воїна і впливаючи на його вірування та цінності. Ментальний архетип воїна може бути присутній у всіх людей і виражатися через різні аспекти особистості, такі як характер, мрії, страхи, сни та мотивації. Для деяких осіб цей архетип може виражатися як бажання захищати інших, бути сильним та відважним, в той час як для інших - як бажання домінувати або визначати своє місце у світі, тому дослідження образу воїна саме через проєктивні методики, які дозволяють нам бачити образ очима респондентів є необхідною ланкою нашого дослідження. Взаємозв'язок між образом воїна у конкретного індивіда та ідентифікатором воїна-миротворця представляє собою складну динаміку, яка відображає різні аспекти особистості та сприйняття суспільства. Наприклад, індивід може поєднувати в собі як аспекти образу воїна, так і аспекти образу миротворця, проте акцентувати на одному з них залежно від ситуації чи особистих цінностей.

Висновки до розділу 1.

Отже, поняття образу, як окремої категорії вивчається протягом багатьох століть різними науками, кожна з яких тлумачить це поняття по-своєму, в тому числі і поняття образу воїна. Вперше поняття «образ» розглядали ще античні філософи, які неоднозначно трактували це поняття: частина з них пояснювала його, як зовнішній вигляд, обриси предмета, а інша частина – як копію об'єкта реального світу. Пізніше, в класичній німецькій філософії, образ визначали як основну форму пізнання, освоєння та відображення дійсності. Таке визначення образу є актуальним і на сьогоднішній день.

У парадигмі психології образ предмету постає як сигнал, який запускає процес формування осмисленої поведінки особистості. Образ є основою сенсорного мислення, і наукові дослідження розглядають психіку людини як систему чуттів та уявлень. Такі терміни як «поняття» або «значення» в не психологічних методах вивчення в основному використовувалися для опису ментальних образів і не бралися до уваги. У психологічному ж підході закріпилося уявлення про те, що розумові та чуттєві образи не є ідентичні, і що перші можуть бути ніяк не пов'язані з другими, оскільки перші усвідомлюються, а другі – не завжди.

У концепції Фрейда підкреслюють значення в дослідженні патологічних областей як представників особистісної сфери за допомогою образів. Саме ж поняття «образу» для психоаналітичного напрямку є теоретичною та емпіричною основою, на якій ґрунтується вивчення всіх інших похідних у психіці. Хоча сама категорія образу і не є окремою темою дослідження та не має концептуальної основи як такової, теоретичні основи традиційного психоаналізу окреслюють походження та специфіку образу.

Вивчаючи образ воїна ми звернулись у нашому дослідженні до такого поняття як архетип, що увів К.Юнг, що також вважав, що здатність психіки створювати образи зумовлена тим, що індивід живе у світі власних образів. Архетип є основою індивідуального образу, надаючи йому усвідомлення за допомогою прожити досвіду. Юнг надає образам те значення, що не надав Фрейд і

впевнений, що вони з'єднують сфери свідомого та несвідомого і привносять усвідомлення в особистий досвід. Архетип Воїна — це універсальна модель поведінки, яка спостерігалася в різних культурах протягом історії. Він асоціюється з мужністю, силою, здатністю захистити себе та інших. У своєму позитивному аспекті архетип воїна уособлює благородні та героїчні якості людини, яка готова відстоювати те, у що вірить, і боротися за справедливість і праведність. Тому цей архетип часто асоціюється з фізичною здібністю, але він також може проявлятися в розумовій та емоційній силі, дисциплінованості та стійкості. Його розглядають, як частину кожної особистості. Його енергія коливається за шкалою від просто дії до наполегливості через гнів до агресії, а потім до тіньової енергії люті. Як і всі інші архетипи, архетип Воїна має тіньову сторону, яка може проявлятися як агресія, насильство та нездорове бажання влади та контролю. Важливо збалансувати позитивні та негативні аспекти архетипу воїна у особистості, щоб жити продуктивним, упорядкованим і «повним» життям. Архетип Воїна продовжує відзначатися в популярній культурі сьогодні, і його незмінна привабливість відображає наше постійне захоплення якостями сили, мужності та честі.

Ціллю образу, якщо можна було б її виділити, є об'єднання внутрішнього світу людини із зовнішньою реальністю. Проблематика єдиного відображення сутності предметів полягає у трьох аспектах: природа самого явища або події; пізнання самої людини, що поєднується з її ментальними особливостями мислення, як вищим продуктом тієї ж природи; форма відображення цієї природи в розумінні людини, що були набуті з досвідом пізнання, а це закони, категорії тощо, тобто суб'єктивні образи об'єктивного світу.

Власне сам образ воїна, як героя виникає вже на ранніх стадіях самоусвідомлення людини. Перші писемні згадки про культу образу воїна і пошану до нього, як окремої касти людей фіксували давній Греції. У тогочасному понятті воїни це ідеальні носії сили та чеснот, мужності, сили духу. Цей образ через призму історії та становлення культури різних етносів пережив численні трансформації, однак ніяк не втратив своєї актуальності. На території середньовічної України

найпоширенішим образом українського воїна був образ козака або козака-характерника, останній образ має архаїчне походження. Головними рисами його характеру є волелюбність, готовність улюбий момент зі зброєю у руках кинутись у бій за власну батьківщину та задля захисту своєї віри та народу, особливо відмічається незалежність і жага до волі козаків.

У традиційних віруваннях і культурах різних народів зустрічаються згадування про образ воїна-звіра, особливо часто згадується ототожнення з воїном-вовком. З цього можна зробити висновок, що образ козака-характерника сформувався під впливами залишків стародавнього культу воїна-звіра (воїна-вовка) і належить до ареалу місцевих етнічних традицій. М.Корпанюк зауважував, що саме козаки були ідеологічним центром тодішньої культури та основними втілюючими державної політики. Тогочасні воїни мали винятковий розвиток самосвідомості та ідентифікації себе у суспільстві. Вони добре усвідомлюють свою ціль і значущість їхньої боротьби для суспільства. Українським воїнам-козакам також притаманна самодисципліна і строге дотримання уставлених принципів та моральних цінностей. Вони жили за кодексом честі, що передбачав ставлення до інших людей з повагою, праця на благо соціуму, обов'язкове дотримання християнських вірувань, справедливий суд для кожного, повага до жінок. Загалом, український козак-воїн очима тогочасного суспільства – це символ мужності, відваги та незалежності. Вони поєднують фізичну силу з інтелектом та моральними цінностями.

З зміною народних наративів можна прослідкувати і зміну ідеального образу воїна-повстанця. Враховуючи суспільно-історичні реалії 20-го століття та особливості їх перебігу, образ героя було сформовано по новому типажеві, йому притаманні як давні риси, так і відмінні, уже притаманні для персонажів інших історичних пластів. Цей образ втілюється у мотивах крайньої самопожертви, як найвищого ступеня відданості своєму народові. У прозі він з'являється як патріот, непохитний захисник, що покликаний захищати національні інтереси. Його героїзм визначається ступенем відданості власному народу та державі, а самопожертва для звільнення свого народу та зміцнення власної державності рахується героїчним

актом. Саме так образ воїна-захисника та оборонця пережива певні метаморфози у цей час на наших землях.

Щодо образу українського воїна на початку збройного вторгнення Росії у 2014 році, то в основному формувався він під впливом інформаційної парадигми, що залишалася у Збройних силах України від радянської армії. Найпершою реакцією суспільства була віктимізація образу українського військовослужбовця, уявлення його як жертви різноманітних обставин, а не національного образу супротива. З проведеного дослідження матеріалів ЗМІ, суспільних обговорень та наративів, що панували ми можемо стверджувати, що вже в 2015 році такий когнітивний шаблон став недієздатним і почалась цілком логічна і успішна героїзація образу українського воїна. Це великою мірою завдячується тому, що у медіапросторі почали з'являтися реальні обличчя ветеранів україно-російської війни, які могли формувати уособлення образу українського воїна та формувати довіру до нього.

Український військовий - це складне та багатогранне явище, яке формується у збірний образ через взаємодію різноманітних факторів, таких як культура, історія, соціально-політичне середовище та інші. Основні складові образу військового включають не тільки професійні якості та навички чи зовнішній вигляд, форму одягу, але й моральні, етичні та культурні цінності, які визначають поведінку та сприйняття українського воїна, як громадянина та представника окремої категорії суспільства.

Без аналізу літературних джерел та епосу нам не вдасться дослідити архетип саме українського воїна, який має свої ментальні особливості, укорінені в глибинах архетипних образів, які власне проявляються у образах історичних персонажів літературних героїв та епічних борців. Цей образ підіймається в певних конкретних умовах і інтегрується в сучасність.

Для більш глибокого вивчення образу воїна у нашій роботі ми розробили гіпотетично-теоретичну модель образу воїна. В неї входять такі категорії його визначення: транскультурний архетип воїна, мілітарна ідентичність, соціокультурне середовище, ментальний архетип воїна, ідентифікатор ролі воїна-миротворця.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ ВОЇНА ОЧИМА СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1 Образ іншого, як різновид соціальної ідентичності

Образ - це суб'єктивна картина світу чи його фрагментів, що включає самого суб'єкта, його оточення, або людей з якими він не має прямого контакту, простір та послідовність дій у цьому просторі, також сприйняття образу відносять до чуттєвих явищ. У концепції нашої роботи ми розглядаємо образ як переживання певного зорового сприйняття якогось об'єкту, але відбувається воно тоді, коли відповідний об'єкт відсутній у почуттях.

Для початку розглянемо процес формування концепції ідентичності в сучасній психології, який є основою для розуміння військової ідентичності.

Представники прагматизму, психоаналізу і символічного інтеракціонізму, такі як У. Джеймс, З. Фрейд, Дж. Мід, Ч. Кулі, впершу чергу використовували поняття ідентичності, позначаючи його іншими термінами, такими як самість, характер, self. Ці теоретики розглядали два аспекти самості: особистісний (внутрішнє, суб'єктивне уявлення про себе) і соціальний (узагальнене уявлення про людину, створене іншими людьми - "дзеркальне Я", яке стає частиною самості). З того боку люди з сформованою ідентичністю впливають на образ Я-іншого (в тому числі і на образ воїна) та на самі соціальні конструкти, які і визначають образ іншого. У. Джеймс використовував термін "характер" замість поняття ідентичності, розуміючи його як "суб'єктивне натхнене відчуття тотожності і цілісності, власної активності і життєвої сили". За словами З. Фрейда, надсвідоме людини формується шляхом ідентифікації. Ідентифікація - це процес, коли суб'єкт ототожнює себе з іншим суб'єктом, і це може базуватися на нерозділеній любові або страху перед самотністю. У своїй книзі "Тлумачення сновидінь" З. Фрейд вперше використав термін "ідентифікація", яким він мав на увазі "неусвідомлене ототожнення суб'єкта з іншим суб'єктом". Дж. Мід розрізняє два аспекти ідентичності - "Я" і "мене" (I and Me): "Мене" відображає людину як істоту, що підпорядковується соціальним правилам поведінки; "Я" - це автономна та унікальна сутність людини, яка може реагувати на соціальну ситуацію

унікальним чином. Ідентичність можна розглядати як результат діалогу між суб'єктом I та соціальним Me, здійснюваним за участю людей. Дж. Мід акцентував увагу на соціальному визначенні ідентичності, яка формується лише внаслідок включення індивіда до соціальної групи. Ч. Кулі розвивав ідею необхідності прийняття ролей та соціальних позицій інших осіб для формування уявлень про себе. Самопізнання залежить від прийняття думок та поглядів інших людей («дзеркальне Я») щодо особливостей людини. У контексті теорії Ч. Кулі, ідентифікація - це процес освоєння людиною свого власного образу, який відображений у поглядах людей, до групи яких вона належить. Термін "соціальна ідентичність" був введений до наукового обігу Е. Еріксоном, який виділяв три форми ідентичності: індивідуальну, особистісну та соціальну. На індивідуальному рівні ідентичність є результатом осмислення людиною своєї часової тривалості, тобто уявлення про себе як про відносно стабільну особу в часі, яка має минуле, сьогодення і майбутнє. Особистісна ідентичність є почуттям унікальності та неповторності власного життєвого досвіду, пов'язаного з почуттям самототожності. Перші два аспекти ідентичності (індивідуальний і особистісний) були об'єднані Е. Еріксоном у понятті персональної ідентичності. Рольова ідентичність не є статичним поняттям, а змінюється за силою вираження в певній особистості в результаті нового досвіду. Важливо зазначити, що дослідження показали, що рольова ідентичність прогнозує поведінку поведінку і наміри (White et al. 2008). Те, наскільки солдати ідентифікують себе з армією, рольовою ідентичністю, визначатиме їхню поведінку і здатність діяти відповідально, що впливатиме на їхню ефективність, в тому числі на їхню роботу в міжнародних місцях чи операціях на території власної країни. Схоже розуміння поняття, який вважає, що "ідентичність" запропонував Шелдон Страйкер, для якого це інтерналізована роль соціальна роль тобто набір установок, поглядів, цінностей і норм, визначених оточенням і прийнятий індивідом як власний. Приймаючи таке розуміння ідентичності, слід звернути увагу на контекст, в якому формується та чи інша ідентичність. Саме контекст значною мірою впливатиме на бажані моделі поведінки, наприклад, примушуючи до нових видів діяльності, що

здійснюються групою, або впроваджуючи діяльність, яку здійснює група, або вводячи нових акторів, які взаємодіють між собою та впливають на групу впливають на групу та діють разом з нею. У випадку зі збройними силами контекст, що впливає на їхню ідентичність, є продуктом умов безпеки, стратегічної культури. Попередні дослідження концептуалізації військово-рольової ідентичності показали, що солдати, які ідентифікують себе переважно з роллю воїна, не лише сприйматимуть ситуацію інакше, ніж солдати, які ідентифікували себе переважно з роллю миротворця, але й діятимуть по-іншому і, крім того, будуть схильні до більшого стресу.

Емпіричні дані показали, що як американські, так і голландські солдати-чоловіки, де збиралась інформація для дослідження, схильні більше ідентифікувати себе з роллю воїна, ніж жінки [52]. Крім того, кілька досліджень показали, що солдати, які беруть участь у бойових діях чи брали її раніше, є більш орієнтовані на ведення бойових дій, ніж на бойове забезпечення [53]. Було продемонстровано зв'язок між військовим званням, командною посадою та військовою самоідентифікацією особистості; в цьому сенсі офіцери мають менш виражену або стійку ідентичність, ніж у осіб, що виконують спеціальні задачі на постійній основі, і можуть легше переключатися між різними військовими ролями ідентичностями [52]. У більш широкій перспективі сучасних військових операцій дослідження показують, що коли військова рольова ідентичність поєднується з виконанням завдань під час ротацій, вона, наприклад, пов'язана з гендером, віком, організаційною прихильністю, організаційною громадянською поведінкою і рольовим навантаженням [53]. Наприклад, солдати з різним походженням (статтю і віком) однаковою мірою ідентифікують себе з роллю миротворця, тоді як ступінь ідентифікації солдатів з роллю воїна залежить від характеру домінуючих завдань (перебування в складі бойового підрозділу або підрозділу бойового забезпечення). Крім того, існує різниця у виникненні рольового напруження у зв'язку з виконанням завдань під час ротацій для "воїнів" і "миротворців". Фактично, лише солдати-бойовики страждають від рольового напруження або психологічної

невизначеності, коли завдання під час ротацій є менш схожими на військові, ніж вони очікували.

Соціальна ідентичність є наслідком того, як людина ідентифікує себе з різними соціальними групами, до яких вона належить, тобто створюючи образ іншого, наприклад воїна. У сучасній соціал-психології розрізняють два типи ідентичності - персональну і соціальну, що є загальноприйнятим. Поняття соціальної ідентичності відрізняється від концепції соціальної ідентифікації, які взаємопов'язані як процес і результат певної активності. Г. Теджфел і Дж. Тернер, представники когнітивної психології, внесли значний внесок у розвиток теорії ідентичності. Згідно з Г. Теджфелом, кожна людина має потребу в позитивній соціальній ідентичності, яка формується через порівняння з іншими групами. Він стверджує, що позитивна соціальна ідентичність може бути досягнута в більшості випадків лише через міжгрупові соціальні порівняння. Таким чином, сприйняття себе позитивно або негативно відбувається в контексті взаємодії з іншими групами [78]. Якщо після такого порівняння індивід переконується у значущості своєї групи, він або вона починають ідентифікуватися з нею. Але якщо власна група програє в конкурентній грі і індивід не зможе успішно завершити процесу позитивної ідентифікації з нею, він або вона можуть спробувати модифікувати або поліпшити групу, порівняти її з іншими групами за іншими критеріями (що може допомогти групі перемогти в конкурентному порівнянні) або, в крайньому випадку, відділитися від власної групи і приєднатися до більш престижної. Якщо індивід оцінює свою групу позитивно, то він або вона відчують почуття задоволення від свого статусу як члена такої групи і, як наслідок, розвивають позитивну соціальну ідентичність. Зворотно, негативна оцінка групи призводить до усвідомлення її низького статусу, що може спричинити формування негативної ідентичності особистості.

Якщо військовослужбовець дуже цінує свій статус та статус у збройних силах і пишається своєю приналежністю до них, це сприятиме створенню позитивної мілітарної ідентичності та формування чіткого образу воїна-військовослужбовця. Однак, якщо після повернення з армії до цивільного життя

ветеран порівняє мілітарну та цивільну групи і зробить висновок на користь армії, негативно оцінивши нове оточення, це може призвести до проблем з соціальною адаптацією. З іншого боку, якщо нові соціальні групи будуть оцінені позитивно, а ветерани будуть мати бажання стати їх членами, це може позитивно вплинути на процес ідентифікації з ними. Формування соціальної ідентичності, згідно з Г. Теджфелом, проходить через три етапи. По-перше, відбувається соціальна категоризація або самовизначення людини як члена певної групи (гендерної, етнічної, професійної, ідеологічної тощо) [78]. По-друге, індивід ототожнює себе з конкретною групою і усвідомлює її норми, цінності та стереотипи поведінки. Нарешті, формується соціальна ідентичність, як результат повного соціального злиття індивіда з соціальною групою, що призводить до того, що "її цінності стають внутрішніми регуляторами соціальної поведінки індивіда". Дж. Тернер розробив концепцію самокатегоризації по принципах Г. Теджфела, підкреслюючи, що кожен індивід створює ієрархію категорій самого себе - ієрархію ідентифікацій з життям в цілому, з різними групами, деякі з яких стоять вище у ієрархії, деякі - нижче. Принцип метаконтрасту також включений у категоризацію, що передбачає максимізацію схожих рис чи категорій всередині і відмінностей між ними. Коли категоризація відбувається на рівні групи, це призводить до формування "типового" представника групи, як середньо статистичного образу. Це сприяє максимізації схожості всередині групи, а також диференціації між інгрупами та аутгрупами.

У своїй праці "Соціальне конструювання реальності", П. Бергер і Т. Лукман досліджують процес формування ідентичності людини, який нерозривно пов'язана з первинною та вторинною соціалізацією. Соціальне оточення відіграє важливу роль у самокатегоризації індивіда, конструюючи його ідентичність. Зі свого боку, людина зі сформованою ідентичністю впливає на суспільне життя, підтримуючи або заперечуючи певні соціальні конструкти. Взаємодія між людиною (не в ізоляції, але в її спільноті) та її соціальним світом є взаємовпливом. Продукт цієї взаємодії надає зворотний вплив на самого виробника [50]. У вторинній соціалізації інтерналізація необов'язково супроводжується емоційно

зарядженою ідентифікацією зі значимими іншими; індивід може інтералізувати різні реальності без ідентифікації з ними. Тому за появи альтернативного світу у вторинній соціалізації індивід може здійснити вибір на його користь у маніпулятивний спосіб. Тут складно говорити про "холодну" альтернацію. Індивід інтералізує нову реальність, але замість того, щоб зробити її своєю реальністю, він користується нею для специфічних цілей. Оскільки це передбачає виконання певних ролей, він зберігає стосовно них суб'єктивну дистанцію - він цілеспрямовано і довільно "одягає" їх на себе. За широкої поширеності цього феномена інституціональний порядок загалом набуває характеру мережі взаємних маніпуляцій. Науковці наголошують, що "внутрішня інтеграція суспільства, ідентичність і реальність не є остаточно вирішеною проблемою. Соціалізація ніколи не є повною і ніколи не закінчується". Відносна стабільність соціальної ідентичності людини може бути збережена, якщо існує відповідність між суб'єктивними та об'єктивними цінностями (тобто, якщо індивід та його/її соціальне оточення дотримуються схожих життєвих норм і цінностей), а також якщо зберігається соціальний контекст, в якому була сформована конкретна модифікація ідентичності. "Кардинальні здвиги в соціальній структурі можуть призвести до супутніх змін у психічному світі індивіда", що в свою чергу може змінити особистість індивіда і її ідентичність. Отже, залежно від того, чи мобілізували або демобілізували військовослужбовця, зміна його соціального оточення може суттєво вплинути на його внутрішній світ і спонукати до зміни форми та змісту його соціальної ідентичності. У такому разі індивід може стикнутися з кризою ідентичності, що призводить до необхідності повторного проходження процесу категоризації світу та пошуку свого місця у ньому. Ця поведінка перетворюється у паттерн поведінки і стає «закріпленою» частиною персональної ідентичності індивіда. За твердженням І. Гоффмана це має назву «когнітивним і соціальним розпізнаванням» і протилежний рух з боку оточуючих, завданням яких стає виявити справжню персональну і соціальну ідентичність людини.

За словами О. Філіппової, у праці «Українське студентство у пошуках ідентичності» зазначається, що в сучасних дослідженнях можна спостерігати зміщення у наукових працях соціальної ідентичності з мікрорівня до макроаналітики цього явища. Дослідниця приділила значну увагу концептуальному розробленню поняття "політики ідентичності", яке було запропоновано І. Гоффманом як суб'єктивне маніпулювання індивідом інформацією про себе з метою створення певного враження (образу) в тому числі і іншого. Однак, як відзначають О. Філіппова та Ю. Сорока, сучасники використовують поняття "політики ідентичності" з іншим значенням, а саме, воно охоплює колективні практики, такі як "динаміка масових мобілізацій і рухів для легітимації різних ідентичностей". О. Філіппова запропонувала таке визначення поняття: "політика ідентичності - це сукупність ідей і дій, які передають певний зміст і смисл ідентичностей, що пропонується різними соціальними агентами.

У нашому емпіричному дослідженні під поняттям мілітарна ідентичність ми використовуватимемо таке її визначення, як результат соціальної ідентифікації індивіда з армією чи військовими групами, який є наслідком інтерналізації цінностей і норм, прийнятих в армійському/мілітарному полі.

2.2. Організація емпіричного дослідження та обґрунтування психодіагностичних методик

Обрані етапи емпіричного дослідження:

1. Вибір та тлумачення наукових джерел.

Перший етап включає в себе пошук, відбір, сортування, структурування та глибоке вивчення матеріалів та досліджень зробленими науковцями за останній період, а саме — були розглянуті та проаналізовані наукові дослідження щодо вивчення сутності образу воїна, та як він пов'язаний із мілітарною ідентичністю особистості.

2. Стратегія майбутнього дослідження.

Наступний етап дослідження включає затвердження та опрацювання необхідних психодіагностичних методів та методик. Розділення теоретичних та

практичних методів дослідження. Теоретичні методи для дослідження обрано: аналіз, узагальнення, інтерпретація. Емпіричні, тобто практичні - це методи тестування та математичної статистики. Власне із методик були обрані: Опитувальник-ідентифікатор ролі воїна-мироотворця (Warrior Peacekeeper Role Identity Scale (WPRIS)), Шкала мілітарної ідентичності (Warrior Identity Scale) (Lancaster, Kintzle, & Castro, 2018, p. 37) та використано методику модифікованого розподілу мілітарних ідентичностей.

3. Процес підготовки, проведення та організації дослідження.

На даному етапі починається практична частина нашого дослідження, у якій за опрацьованою попередньо структурою нашого майбутнього дослідження та його проведення на вибірці респондентів, що відносяться до діючих військовослужбовців, що зараз перебувають у постійному пункті дислокації. Був проведений короткий інструктаж, далі респонденти отримали бланки, в котрих було описано кожну методику та самі опитувальники. Бланки не підписувались у зв'язку з конфіденційністю.

4. Зведення результатів дослідження.

У цій частині емпіричного дослідження проходить первинна обробка «сирих» даних за кожною методикою, зведення даних в єдині таблиці, первинний аналіз даних у таблицях та графічне оформлення отриманих результатів у вигляді стовпкових та секторних діаграм. Надалі ці данні повинні бути обраховані за допомогою методів статистичного аналізу, проведення кореляційних зв'язків між шкалами виміру.

5. Інтерпретація отриманих результатів та їх оформлення.

На останньому етапі дослідження ми провели такі дії, як відструктурували та проінтерпретували дані за кожною з обраних методик. Показники, що ми отримали і звели по таблицях, ми інтерпритуємо згідно стандартів заданих методик і результати, що ми отримали виводимо для ознайомлення у роботі.

Вибірку для даного практичного дослідження склали 30 студентів психологів Ужгородського Національного Університету віком від 18 до 27 років,

17 жінок та 13 чоловіків та 60 діючих військовослужбовців Сил Спеціальних Операцій, віком від 21 до 42 років, 6 жінок та 52 чоловіків.

Опис психодіагностичних методик

1. Проективна методика опису образу воїна

Використання проективного методу є одним із способів вивчення особистості. Цей метод ґрунтується на виявленні проєкцій у респондентів, які потім зводяться та інтерпретуються. Характерною особливістю проективного методу є створення експериментальної ситуації, яка дозволяє різноманітні можливі інтерпретації при сприйнятті її учасниками. Кожна така інтерпретація відображає унікальну систему особистісних значень та особливостей когнітивного стилю суб'єкта. Коли людина створює певний малюнок, зовбравуючи на ньому символ чи образ, людина мимоволі, а інколи і свідомо передає своє відношення до нього, малює те, що є найбільш важливим, значимим. У малюнку завжди присутнє певне повідомлення, яке зашифроване в образах. Область несвідомого проявляється в мистецтві через образи і символи, що присутні у творчості людини. Зміст їх бере свій початок в несвідомому, яке є джерелом творчості за словами К.Г.Юнга. Потрібно зауважити, що значення тих чи інших символів може бути видозмінене через унікальний сенс, яким наділяє його піддослідний. Адекватна інтерпретація окремих фрагментів може бути проведена тільки в тому випадку, якщо враховується їх взаємозв'язок з загальною конфігурацією малюнка. Тому у даній методиці ми будемо оцінювати окремі тенденції присутні у малюнках респондентів. На відміну від різного виду тестів, відповіді на завдання проективних методик не можуть бути вірними чи невірними, а навпаки доступний великий діапазон різноманітних рішень. При цьому допускається, що різноманітність відповідей зумовлене особливостями особистості респондента, які мають «проєкцію» на відповіді, у нашому випадку на бачення образу воїна. Респондентам надається лист А4, та набір кольорових олівців. Тематикою є зображення образу воїна, без уточнень щодо того, як саме його зображати.

2. Шкала ролівої ідентичності воїна-миротворця (WPRIS) була розроблена в 2011 році В.Броесдеом, а в 2015 році була доопрацьована та валідована на

психометричну якість [54]. Шкала складається з двох субшкал: Рольова ідентичність воїна та рольова ідентичність миротворця. Рольова ідентичність воїна - це ідентичність до ролі воїна, що вимірюється за допомогою семи пунктів, які відображають переконання, що бойові дії є головним військовим завданням, включаючи такі аспекти, як боротьба і знищення ворога. Наприклад, «Я вважаю участь у бойових діях найважливішим військовим завданням, і я вважаю нашим військовим завданням застосовувати силу проти будь-кого, хто заважає мирному процесу». Ідентичність ролі миротворця вимірюється шістьма пунктами, які відображають переконання, що першочерговим пріоритетом під час ротації має бути відбудова, важливість спільної роботи та гуманітарної допомоги в зоні ротації. Прикладами таких переконань є такі пункти: «Я вважаю відбудову головним завданням солдата під час ротації, і я буду відряджений на місію для того, щоб допомагати населенню. Даний інструмент складається з тверджень як з точки зору ролі воїна, так і з точки зору ролі миротворця, надаючи солдатам можливість відповісти на користь однієї або обох ролей. Заяви охоплюють широкий спектр завдань і ставлень, з якими стикаються солдати під час сучасних військових операцій, незалежно від конкретного типу ротації. Тому «ротація» використовується в нейтральному значенні, не маючи на увазі, наприклад, бойових місій або місій гуманітарної допомоги. Питання були розділені на три компоненти і, таким чином, склалися з тверджень про завдання воїнів і миротворців (наприклад, бій, застосування сили, погроза, посередництво, допомога та переговори); ставлення до воїна та миротворця (наприклад, домінуючий, товариський); і поняття ворога. Обидві шкали ідентичності вимірювалися за п'ятибальною шкалою Лайкерта (від 1 = категорично не згоден до 5 = повністю згоден). Внутрішня узгодженість двох субшкал WPRIS є задовільною в цьому дослідженні (коефіцієнт Кронбаха альфа = 0,72 і 0,77 відповідно; докази валідності цієї шкали наводяться в Broesder et al. 2015 [54]. Шкала знаходиться у процесі адаптації до українського середовища і наше дослідження є одним із етапів його валіжизації для українського простору. Опитувальник подано у авторському перекладі.

3. (Warrior Identity Scale) С. Ланкастера і Р. Харта (Lancaster, & Hart, 2015), що розроблена у 2016 р. являє собою уніфіковану методику для визначення мілітарної ідентичності діючого військовослужбовця, або ветерана і може бути використана у будь-якому культурному контексті. В ній включені такі категорії: «пізнання ідентичності» (наприклад, «я свідомо хотів дізнатись більше про армію»), «залученість ідентичності» (наприклад, «я відчуваю внутрішній зв'язок із армією»), «суспільне ставлення до військових» (наприклад, «я знаю, що суспільство високо цінує ветеранів»), «особисте ставлення до військових» (наприклад, «я з гордістю розповідаю, що я військовослужбовець»), «значущість військової служби» (наприклад, «армія це частина мого Я-образу»), «зв'язку з військовими» (наприклад, «я бачу своє майбутнє у зв'язках з іншими військовими»), «сприйняття армії як сім'ї» (наприклад, «я відчуваю, що мене оточують рідні мені люди»). Кожен пункт оцінювався за 5-бальною шкалою (категорично не погоджуюся – 1, повністю погоджуюся – 5) за методикою Лайкерта . Використовуючи цю багатовимірну методику, Ланкастер С., Кінчл С. та Кастро С., у 2015 р. здійснили дослідження в Чикаго, в ході якого було проведено онлайн-опитування 961 колишніх американських військовослужбовців (в середньому їх вік був 52 роки; 52 % (n = 500) приймали активну участь у бойових діях у різних частинах світу). Результатом було доведено, що значимість усіх позицій значно збільшується в залежності від кількості часу, проведених в армії; сприйняття армії як сім'ї позитивно корелює з труднощами постармійської адаптації; соціальна підтримка корелює з кращим пристосуванням 48, с. 40]. Завдяки наданій методиці вимірювання мілітарної ідентичності військовослужбовця можна вивчати різноманітні зміни цього явища згідно різних змінних.

Також ми будемо використовувати модифікацію соціального розподілу мілітарних ідентичностей, де наявні три типи мілітарної ідентичності: *Стійкий тип*, *Ситуативний тип* та *Несформований тип*, що описуються за допомогою сімнадцяти показників, у випадку коли співпадають всі вони, то ми можемо говорити про «чистий» або ідеальний тип такої модифікації мілітарної ідентичності військовослужбовця або ветерана. Якщо ж виявлено мінімум 12 пунктів, що в свою

чергу можуть бути з'єднані з деякими показниками інших модифікацій, то можна робити висновок про конкретний тип мілітарної ідентичності. Ця методологія є комплексною, в якій ми поєднуємо поведінкові, когнітивні, комунікативні, емоційні, екзистенційні, ідентифікаційні та соціокультурні параметри вимірювання. Усі категоризації будуть додані у додатку. Систематизація та обробка дослідження проводилася за допомогою програмного забезпечення Microsoft Office Excel (Excel) за алгоритмом, описаним О. Чудною (). Статистично оброблені емпіричні дані дослідження представлені у вигляді таблиць та діаграм.

2.3. Результати дослідження образу воїна

Оцінка результатів за проктивною методикою. Для визначення тенденцій у сприйнятті образу воїна у студентів психологів попередньо було проведено анкетування з метою визначення загальної інформації про кожного респондента та тої інформації, яка теоретично може мати вплив на формування образу воїна.

Аналізуючи одержані результати нами було виділено 8 основних мотивів малюнків, а саме: «Військовослужбовець ЗСУ» (18%), «Сім'я» (31%), «Герб України» (18%), «Серце» (9%), «Сонце» (7%), «Дорога» (7%), «Голуб» (5%), «Зброя» (5%). При аналізі малюнків та при їх обговоренні у групі респондентів, часто певні з них асоціювались з почуттями, та могли бути віднесені одразу до декількох категорій, наприклад, малюнки на яких зображували символ серця, респонденти асоціювали з почуттям кохання, яке також відносили і до малюнків із сім'єю.

Таблиця 1. Співвідношення основних мотивів у зображенні образу воїна у %

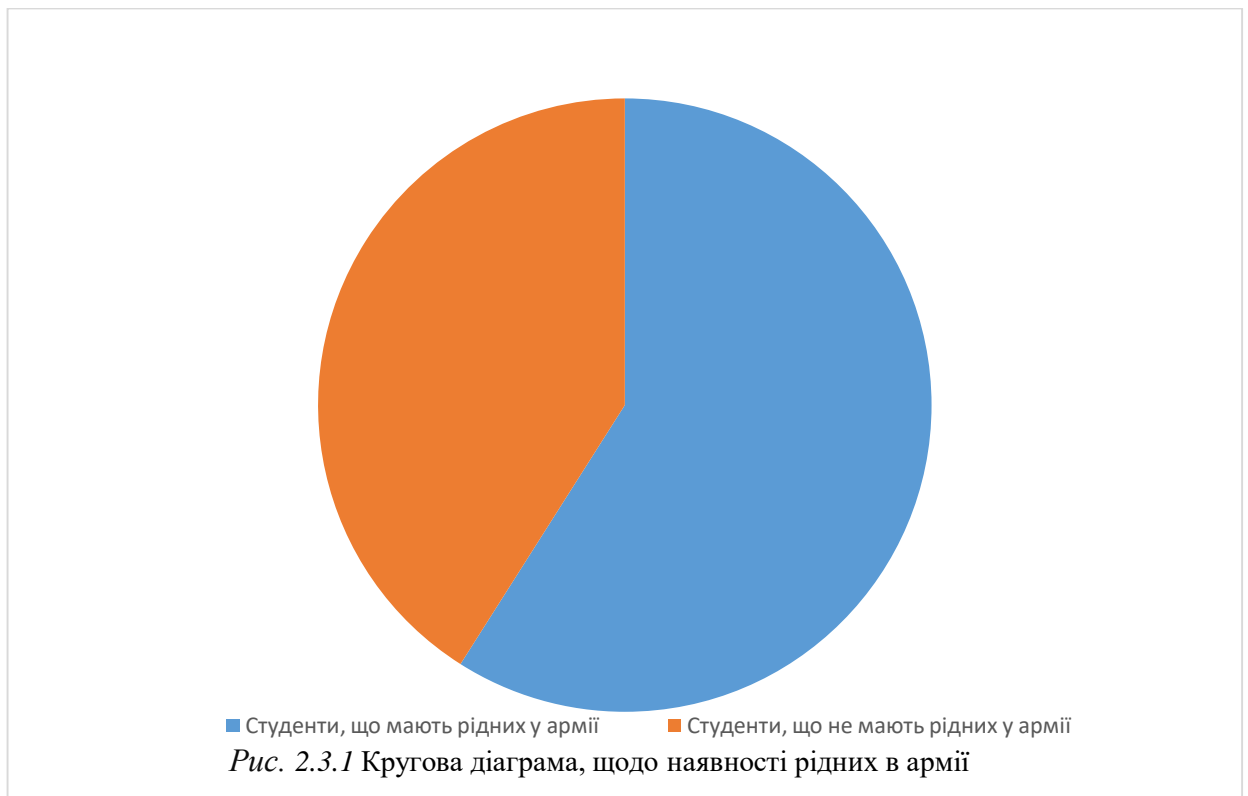
Мотив	Сім'я	Військовослужбовець ЗСУ	Герб України	Серце	Сонце	Дорога	Голуб	Зброя
%	31	18	18	9	7	7	5	5

Також було проаналізовано особливості використання кольору при створенні рисунків респондентами. Як зазначають науковці на вибір кольору для малюнку-

образу впливає психологічний стан людини, оточуючий світ, колорит її власного бачення світу, а також інші фактори.

При аналізі кольорів які переважали на малюнках і були обрані для зображення символів можемо відмітити що переважав зелений, голубий, жовтий, червоний, чорний. Такі поєднання кольорів символізують життєву динаміку студентів, рівень активності, потребу до спілкування, ініціативність та зниження чуттєвості до негативних впливів. Щодо опису чорного кольору то його найчастіше використовували для зображення дороги, що може означати тривожність респондентів щодо невідомості майбутнього і песимістичного ставлення до нього. При зображенні гербу України найбільш вживаним є жовтий колір та голубий, які є не тільки державними кольорами гербу, а і свідчать про спокій, врівноваженість, юнацькі погляди, активність.

Тенденція до переважного зображення студентами-психологами образу воїна, як сім'ї теоретично може бути пов'язана із реальними сімейними зв'язками, тому ми додаємо порівняння між категорією студентів, що в попередній анкеті вказали, що мають родичів, які знаходяться в армії (59%) та студентів, які відповіли на це питання негативно (41%), проте також використали малюнок сім'ї. результати можна побачити на Рис. 2.3.1

Таким чином ми бачимо, що більшість тих, хто зобразили образ воїна, як сім'ю, насправді, асоціюють це поняття не тільки з образом воїна в загальному, а з певною людиною, яка є членом їх родини.

Тенденція до зображення гербу України може говорити про високий рівень прийняття громадянської позиції, як одного з етапів особистісного зростання до "Я – частина своєї країни".

Тенденція до зображення образу воїна, як військовослужбовця ЗСУ може мати різні смисли та психологічні відтінки, залежно від контексту та індивідуальних особливостей людини. Нижче подано деякі можливі інтерпретації цього явища:

- символ сили і захисту, для багатьох людей військовослужбовець ЗСУ є символом сили, мужності та захисту. Таке малювання може відображати бажання відчувати себе сильним, захищеним або владним
- вираження ідентифікації: деякі індивіди, які малюють образ воїна, можуть ідентифікувати себе зі військовою культурою або мати бажання приєднатися до військових сил. Це може виникати з їхнього погляду на військове життя як на реалістичну або привабливу альтернативу

- виявлення стресу або травми: для деяких осіб малювання образу воїна може вказувати на присутність стресу, травми або внутрішніх конфліктів. Воєнний образ може відображати їхні страхи, тривоги або досвід військових подій у минулому.
- підсвідомі аспекти: іноді малювання образів може відображати підсвідомі аспекти особистості. Воєнний образ може виражати аспекти індивідуальності, які людина не обов'язково усвідомлює свідомо.

Тенденція до зображення на малюнку образу воїна у символі серця може мати різні психологічні інтерпретації, ось можливі тлумачення:

- поєднання сили та любові: такий малюнок може відображати бажання об'єднати концепції сили та захисту, які символізує воїн, і любові, що виражена у символі серця. Це може свідчити про бажання захищати та дбати про тих, кого людина кохає.
- ідеальне поєднання мужності і доброти: малювання образу воїна у символі серця може вказувати на бажання підкреслити ідеалізовану відображення воїнства, поєднуючи його зі символом доброти, милосердя та емпатії, які асоціюються з серцем.
- виявлення складних емоційних аспектів: для деяких людей цей малюнок може відображати конфлікт між потребами захисту та сили, які асоціюються з образом воїна, і потребами в любові, співчутті та зв'язку, які символізує серце.
- символічне відображення внутрішньої боротьби: Малювання воїна у символі серця може також вказувати на внутрішній конфлікт або боротьбу, яку переживає людина. Це може виявлятися в намаганні збалансувати різні аспекти своєї особистості або вибрати між різними життєвими шляхами.

Аналізуючи тенденцію до зображення образу воїна у символі сонця ми визначили такі можливі інтерпретації:

- символіка сили і влади: сонце часто асоціюється з силою, енергією та владою. Малювання воїна у символі сонця може вказувати на бажання відобразити воїна як могутнього і владного, хто контролює ситуацію або оточення.

- вираження оптимізму та надії: сонце також часто символізує світло, тепло та надію. Такий малюнок може відображати бажання позитивно оцінювати ситуацію, відзначати світлі сторони воєнного життя та віру в перемогу.
- Асоціації з міфологією і духовністю: У багатьох культурах сонце є об'єктом культу, що має духовні аспекти. Малювання воїна у символі сонця може відображати спробу зв'язати його з міфологічними або духовними концепціями, такими як сила, захист або непереможність.
- підсвідомі побоювання або амбівалентність: Для деяких осіб малюнок воїна у символі сонця може відображати певні побоювання або амбівалентність стосовно військової теми. Наприклад, це може виявитися в поєднанні силового образу воїна з символікою, що вказує на бажання миру та гармонії.

Тенденція до малювання образу воїна у символі голуба може мати різні психологічні тлумачення, які залежать від контексту, культурних уявлень та особистих асоціацій людини. Ось кілька можливих інтерпретацій:

- прагнення до миру та гармонії: голуб часто асоціюється з миром, спокоєм та гармонією. Малювання воїна у символі голуба може вказувати на бажання примирити агресивні аспекти воєнного образу з ідеями миру та спокою.
- символіка спасіння та надії: голуб також може бути символом надії і спасіння, зокрема через асоціації з голуб'ятами, які приносили повістки мирних угод. Такий малюнок може виражати бажання віднайти виходи зі складних воєнних ситуацій.
- прагнення до внутрішньої гармонії: малювання воїна у символі голуба може вказувати на бажання збалансувати аспекти агресії та сили зі спокоєм та мирними цінностями всередині себе.
- Вираження бажання співчуття та милосердя: Голуб також може асоціюватися зі співчуттям та милосердям. Такий малюнок може виражати бажання воїна служити і захищати не тільки себе, але й інших, з відчуттям співчуття та розуміння.

Цікавою є тенденція до зображення образу воїна та дороги і може мати різні психологічні тлумачення, які варіюються від індивідуальних особливостей до контексту та ситуації. Ось деякі можливі інтерпретації:

- пошук шляху чи напрямку: дорога часто символізує шлях, напрямок або подорож. Малювання воїна на дорозі може вказувати на бажання знаходити свій шлях у житті, перетинати перешкоди або вирішувати виклики.
- пригоди і випробування: дорога також може асоціюватися з пригодами та випробуваннями. Малюнок воїна на дорозі може відображати готовність до вибору, виправдання випробувань або навіть ризику в здійсненні своїх цілей.
- перехрестя або вибір: дорога може символізувати перехрестя або вибір у житті. Малюнок воїна на дорозі може відображати необхідність зробити важливий вибір, змінити напрямок або обрати свій шлях.
- потреба в рішучості та сміливості: для деяких людей дорога може відображати потребу в рішучості, сміливості та впевненості у власних діях. Малюнок воїна на дорозі може вказувати на бажання подолати виклики або стати сильним у вирішенні проблем.
- пізнання себе і внутрішньої подорожі: для деяких людей дорога може відображати внутрішню подорож до самопізнання та особистого зростання. Малюнок воїна на дорозі може символізувати пошук самопізнання, внутрішньої сили та мудрості.

Тенденція, яка отримала найменше згадувань у малюванні образу воїна це зображення зброї. Малювання образу воїна у символі зброї може мати різні психологічні тлумачення, які можуть вказувати на різні аспекти особистості малювальника. Ось декілька можливих інтерпретацій:

- потреба в захисті і безпеці: малювання воїна у символі зброї може вказувати на внутрішню потребу в захисті та безпеці. Це може бути спробою виявити або відобразити бажання бути сильним, захищеним та готовим вступити у війну або конфлікт.
- виявлення агресії або влади: зображення зброї може також вказувати на наявність агресії або потреби у владі та контролі. Це може відображати

прагнення до домінування, амбіції чи навіть вияв бажання здійснювати контроль над оточуючими.

- стрес або тривога: деякі люди можуть малювати образ воїна у символі зброї як спосіб виразити свої емоційні стани, такі як стрес, тривога чи невпевненість. Зброя може символізувати засоби захисту від можливих загроз або вияв внутрішнього напруження.
- вираження культурних чи історичних аспектів: У деяких культурах або історичних контекстах зображення зброї може мати особливе значення, пов'язане з воєнними традиціями, бойовою готовністю або захистом національних інтересів.

Ці інтерпретації відображають лише деякі можливі способи розуміння різних зображень воїна, і важливо брати до уваги індивідуальні контекстуальні та психологічні фактори при аналізі таких малюнків.

Для порівняння результатів було проведено таку ж проєктивну методику у військовослужбовців Сил Спеціальних Операцій, як контрольної групи.

Тенденції у малюнках військовослужбовців були схожими до попередніх респондентів, але відрізняються за відсотковим співвідношенням та використанням кольорів. Основними мотивами були: «Сім'я» (10%), «Віськовослужбовець ЗСУ» (26%), «Зброя» (22%), «Друзі» (12%), «Герб України» (11%), «Смерть» (8%), «Дорога» (6%), «Сонце» (5%).

Таблиця 2. Співвідношення мотивів у малюнках студентів-психологів та військовослужбовців у %.

Мотив	Сім'я	Військово-службовець ЗСУ	Зброя	Друзі	Герб України	Смерть	Дорога	Сонце
Студенти-психологи	31	18	5	-	18	-	7	7
Військовослужбовці	10	26	22	12	11	8	6	5

У даній групі зображення образу воїна виключно у одному символі було рідкісним, в основному респонденти зображували комплексно образ воїна поєднуючи компоненти військовослужбовець/зброя, друзі/дорога, сім'я/друзі, військовослужбовець/герб України тощо. Це може вказувати на значнудеталізацію образу воїна у респондентів.

Також різним є використання кольорів у групах. Група зі студентів-психологів надавала перевагу кольоровим олівцям, та та використовувала більш яскраві кольори для зображення образу воїна, то група респондентів військовослужбовців використовувала або виключно чорний олівець або з кольорових обирали приглушені кольори зеленого, коричневого, синього кольору. При аналізі ми можемо припускати, що чорний колір може символізувати смуток, тривогу, або з іншого боку також силу, владу та відданість. У контексті зображення воїна, використання чорного олівця може вказувати на агресивність, напруженість або почуття загрози. Воно може відображати внутрішні конфлікти, страхи чи стрес, пов'язані з ідеєю військової діяльності. У звичайному контексті коричневий колір може асоціюватися з землею, природою та стабільністю, а от в контексті образу воїна, коричневий олівець може вказувати на прагнення до гармонії з навколишнім середовищем або на реалістичний підхід до військової діяльності. Він також може відображати здатність до адаптації та виживання. Зелений колір часто асоціюється з спокоєм, відновленням та надією. У контексті образу воїна, зелений олівець може вказувати на почуття готовності до захисту, прагнення до миру та співпраці, а також на почуття обов'язку. Звичайно, що при більшш детальному аналізі кожного із зображень воїна, створених респондентами за допомогою різних кольорів та символів, важливо враховувати контекст, в якому вони використовувалися, а також індивідуальні особливості та психологічний стан, що можливо частково визначити при обговоренні малюнків. Це дозволяє отримати більш повний та точний аналіз їхніх переживань, поглядів та емоцій, пов'язаних з уявленням про воїна.

Для наочного порівняння двох груп пропонуємо розглянути малюнки зі схожими мотивами:

Рис. 2.3.1 Малюнки для порівняння з двох груп респондентів

На кожному з них зображений військовослужбовець ЗСУ, як основний образ воїна, розміщується по центру та мають декілька додаткових образів-символів. Малюнок студента-психолога має додаткові символи сонця та герба України, а малюнок респондента з групи військовослужбовців має такі символи як зброя, та смерть. При аналізі цих робіт також добре помітна різниця в настроях при виборі кольорів. Велика кількість деталей у другому малюнку, а особливо зброї може вказувати на фіксацію на воєнній тематиці, як певного аспекту військового життя. Це може бути пов'язано з військовою службою та асоціацією людини своєї особистості із військовою тематикою. З іншого боку, велика кількість деталей у зображенні зброї може також вказувати на почуття небезпеки або загрози у психологічному стані особи. Це може бути проявом тривоги, страху або невпевненості. У пешому малюнку, хоч теж зображений військовослужбовець ЗСУ, та на ньому не має зброї, а є тільки елементи броні: каска та бронежилет, що зображені сірим кольором, що вказує на відсутність попередньо названих почуттів

у студента, що виконав малюнок. Хочеться зауважити, що частково спільним є часткове закриття обличчя у обох малюнках, що може мати різну інтерпретацію, наприклад, такий прийом респонденти могли використати для створення відчуття анонімності, дозволяючи собі почуватися більш вільно в вираженні своїх фантазій та емоцій. Це могло допомогти їм відчуті себе менш обмеженими стереотипами або очікуваннями. Балаклава також може бути сприйнята як символ влади, авторитету та агресивності, які часто асоціюються з образом воїна. Та тут ми можемо зауважити ступінь закриття обличчя, яка є різною на малюнках, отже і відчуття ці у респондентів виражаються з різною інтенсивністю.

Оцінка результатів оцінювання за шкалою рольової ідентичності воїна-миротворця (WPRIS). Опитувальник знаходиться у процесі адаптації до українського середовища і наше дослідження є одним із етапів валідації.

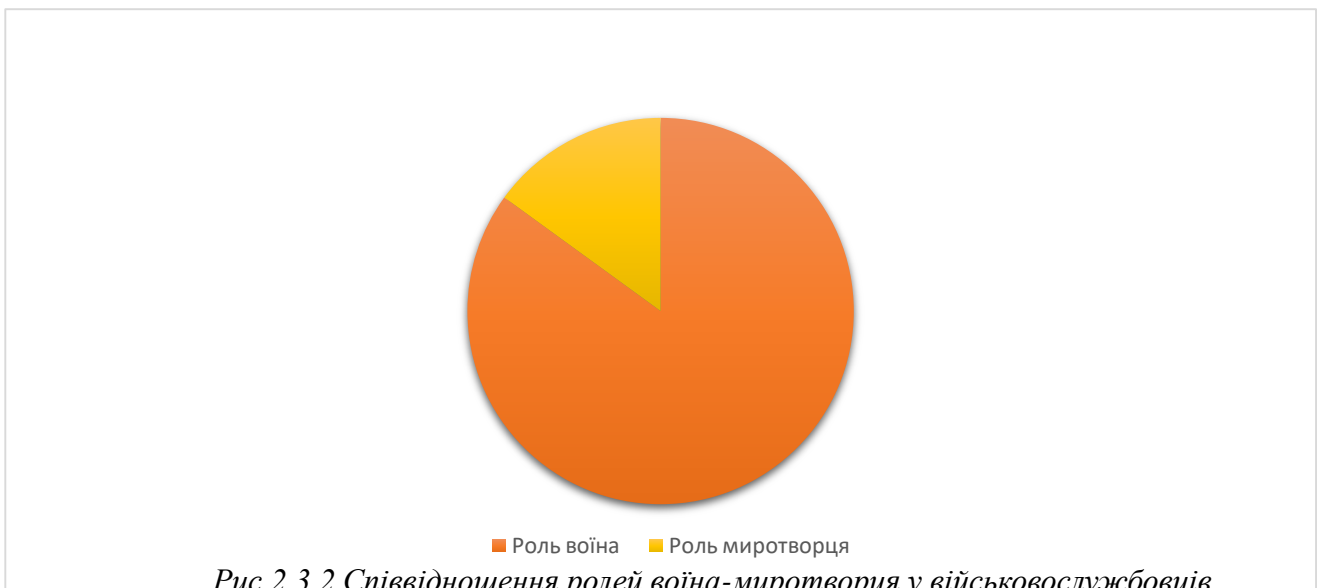
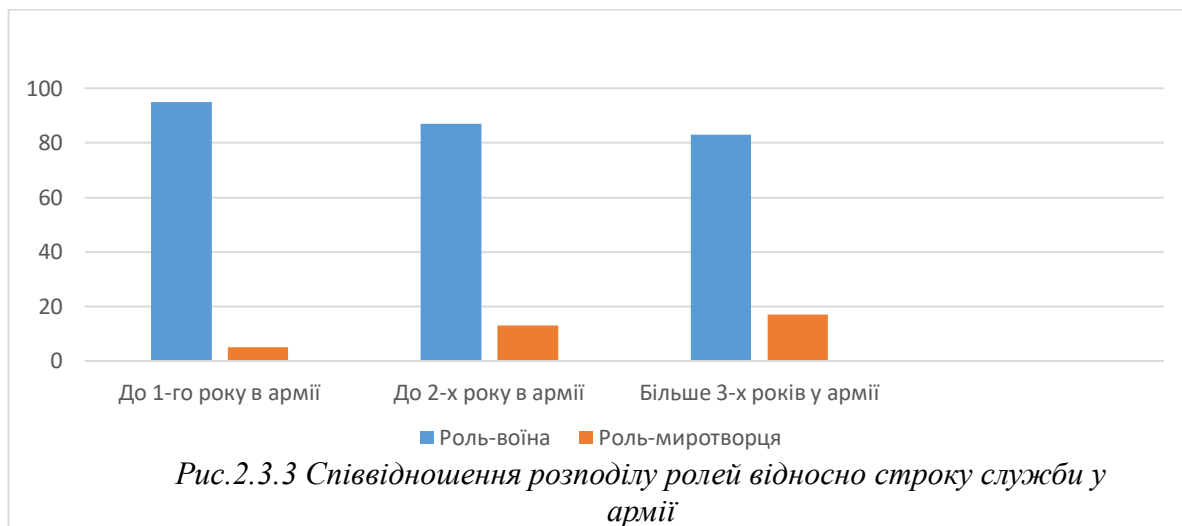

Рис.2.3.2 Співвідношення ролей воїна-миротворця у військовослужбовців

Для визначення особливостей прийняття та ідентифікації себе із певною роллю воїна або миротворця було проведено аналіз відповідей респондентів на тести, крім стандартного опитувальника було додано запитання про час служби у армії, вік та спосіб у який респондент потрапив до армії, чи це були мобілізаційні заходи, добровільне рішення чи вони є контрактними військовослужбовцями Збройних Сил України. На основі цих даних було сформовано діаграму із співвідношенням даних ролей до вказаних факторів.

За результатами опитування, до самоідентифікації із роллю воїна віднесли себе 85% респондентів, відповідно до ролі миротворця себе відносять 15%, ці дані

відображено на діаграмі Рис.2.3.2. З яких чоловіків, що ідентифікували себе із роллю воїна було 92%, а жінок 38%. З такої гендерної розбіжності по ролям воїна-миротворця, можна зробити висновок, що жінки більш схильні до асоціювати себе із роллю миротворця, та з іншого боку при вибірці респондентів з причин конфіденційності та заходів безпеки під час військового стану ми не мали змоги порівняти дані між військовослужбовцями бойових груп, та груп забезпечення, що дало б змогу оцінити таку вибірку, ми можемо припустити, що якщо б всі респоденти, як чоловіки, так і жінки, були виключно із бойових підрозділів, що приймали активну участь у бойових діях, результати обох вибірок були б ближчі до ролі воїна.

Якщо порівнювати співвідношення ролі воїна із строком служби, то можна побачити, що воно незначно корелює із ролями воїна-миротворця, проте певний зв'язок все таки є – чим довше певні респонденти знаходяться в армії, тим більші у них є схильність до ролі миротворця, та все ж таки переважаюча більшість ідентифікує себе саме із роллю воїна, незважаючи на час проведений на службі.

Мілітарна ідентичність воїна (Warrior Identity Scale) С. Ланкастера і Р. Харта (Lancaster, & Hart, 2015)

Відповіді були в межах оцінки від 1 до 5, ті питання котрі мали відповідь тільки «так» або «ні», у дослідженні кодувались за допомогою розрахунку, якщо відповідь «так» - 5», якщо відповідь «ні» – 1. Після проведення аналізу всіх відповідей, респондентів було поділено на 3 групи за типом мілітарної ідентичності

(стійкий; ситуативний; несформований). Якщо більшість відповідей (за ознаками від 12 до 17) відповідала оцінці 4-5, то цих військовослужбовців ми відносили до стійкого типу мілітарної ідентичності; якщо більшість відповідала оцінці 3-4, то тоді цих військовослужбовців було віднесено до ситуативного типу; респондентів, котрі надали більшість відповідей 1-2, було віднесено до несформованого типу мілітарної ідентичності.

Застосування цієї методики вимірювання мілітарної ідентичності дозволяє виявити різні типи мілітарної ідентичності ветерана на основі таких ознак: прихильність до власного та набутого мілітарного досвіду, сила привязаності та сила відторгнення від армії, спрямованість ідентифікації, лояльність до мілітарної культури, виконання військових самовільно, сприйняття армії як власної сім'ї або професійної організації, емоційна прив'язка до військової служби, мотиваційний фактор при виборі служби в армії, екзистенційна оцінка армійської служби. (див. Додаток). За допомогою цієї методики вимірювання мілітарної ідентичності, ми можемо оцінити показники мілітарної ідентичності різних форм за 5-бальною шкалою, при аналізі даних було сформовано три групи військовослужбовців, які мають стійкий тип мілітарної ідентичності та обрали відповіді за цією групою ознак не менше 4 або 5 балів, військові, що були віднесені до ситуативного типу мілітарної ідентичності мали 3 або 4 балів та до несформованого типу мілітарної ідентичності ті що мали – 1 або 2 бали. Пороги для розрізнення цих груп за балами є такими: від 1 до 2,6 бала – несформований тип мілітарної ідентичності; від 2,6 до 4 балів – ситуативний тип; від 4 до 5 балів – стійкий тип мілітарної ідентичності.

Військові, що були віднесені до стійкого типу мілітарної ідентичності мають виражену ідентифікація з армією і вираження свого власного Я через образ «Я – військовослужбовець», велика цінність для них мілітарному досвіду, позитивна особистісна оцінка служби в армії, позитивні асоціації, щодо проведених в армії років, бажання мати таку роботу, де можна було б застосувати військові навички (тілоохоронцем, конвоїром, військовим журналістом, брати участь у гуманітарних місіях), ставлення до побратимів як до сім'ї, бойова дружба, як найвища цінність, якої не знайти в цивільному житті, вираження відчуття важливості своєї роботи в

армії, ставлення до служби, як визначної події у власній біографії, повага до інших військовослужбовців під час служби в армії та поза її межами, визнання глибокого психо-емоційного особистісного сенсу служби в армії, нерозуміння, правил життя поза армією, прихильність мілітарним правилам дисципліни і життя після закінчення служби (велика увага приділяється фізичному здоров'ю, постійні тренування та режим дня) позитивна оцінка системи ієрархії, контролю і дисциплінованості в армії, емоційний зв'язок із військовими побратимами, яких пов'язує спільна служба або ротації з якими слід радитися перед прийняттям важливих рішень, активне спілкування з колишніми товаришами по службі.

Для військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності характерним є: ідентифікація змішаного типу і з армією, і з цивільними соціальними групами приблизно на одному рівні («Я є військовослужбовець і Я є цивільна особа»), більшість учасників групи виявляють середній рівень прихильності до власного військового досвіду, але не виявляють вираженого бажання повертатися в армію чи продовжувати службу, вони більше схильні до позитивного ставлення до факту служби в армії, що виявляється у відчутті гордості за те, що вони служили, але при цьому деякі факти служби в армії можуть викликати почуття жалю, погоджуються з ідеєю працювати як в цивільній сфері, так і у сфері, що має військову спрямованість (тілоохоронцем, військовим журналістом, конвоїром, тощо) сприйняття армії як сім'ї проявляється вибірково, прийняття того факту, зустріти друзів можна як в армійському, так і в цивільному житті, поверхневий емоційний зв'язок з ветеранами і колегами, які іноді діють як радники нарівні з родичами або колегами, визнання важливості військової служби у житті (часткове підтвердження твердження, що "найкращий час у моєму житті був, коли я служив у армії"), відчуття власної важливості в армії не виражене, вибіркоче визнання взаємної поваги серед військовослужбовців під час служби в армії, сприйняття військової служби, як роботи з глибокими сенсами, цивільне життя сприймається, як таке, що має зміст, використання військових практик і дисциплін у цивільному житті, але без фанатичної привязаності до них, спілкування з колишніми побратимами обмежується колом людей, які мають

спільні інтереси, а не тільки зв'язком із армією, ставлення до жорсткої дисципліни в армії нейтральне, визнає її доцільність, але не у всіх випадках підтримує.

Військовослужбовці які були віднесені нами до типу із несформованим типом мілітарної ідентичності характеризуються такими показниками: ідентифікація ближче до цивільного або повністю із цивільним (образ порівняння «Я – цивільна особа»), до мілітарного досвіду служби в армії ставиться нейтрально (бажання повернутися в армію чи продовжувати служити в ній не виявляє), до своєї минулої служби в армії ставиться негативно (відсутня будь яка похвала або гордість за свою службу в армії, шкодує про час проведений на службі, категоричне небажання мати майбутню роботу, що якимось пов'язана з військовою специфікою (тілоохоронцем, конвоїром, військовим журналістом або комісаром тощо), відчуження від армійської «сімі», відсутність упевненості, що справжню дружбу можна здобути в армії, зв'язку з колишніми побратимами і ветеранами немає, відсутня емоційна привязка до їх думок, не вважає за потрібне радитись з ними, не вважає свій досвід служби в армії позитивним або важливим аспектом власної біографії (повністю не згоден/а, що «найкращий час в моєму житті – служба в армії»), не вважають, що служба в армії є важливим або приводом пишатись, непевність щодо поваги між військовослужбовцями під час служби чи поза нею, не бачить глибоких сенсів у службі в армії, вважає це беззмістовним, погодження, що цивільне життя має сенс, не вводять військові практики у власне життя, слабо виражена прихильність до їх доцільності, особливо до дисциплінарних положень, не підтримують зв'язок з колишніми товаришами по службі, незадовільне відношення до культури слухняності, контролю і дисциплінованості в армії.

За результатами нашого дослідження (див. Табл. 1), до стійкого типу належать 22 респонденти із числа військовослужбовців (36 %), до ситуативного – 30 військовослужбовців (50 %), а до несформованого – 8 військовослужбовців (14 %). Для розуміння чинників, що мають вплив на формування мілітарної ідентичності різних типів у військовослужбовців, у нашому дослідженні застосовано такі чинники, як термін перебування в зоні бойових дій, у армії або

безпосередньо на ротаціях, рівень освіти, мотивація вступу до армії, сімейний стан і наявність травматичного бойового досвіду.

Таблиця 3. Співвідношення типів мілітарної ідентичності

Тип мілітарної ідентичності	Кількість	%
Стабільний	22	36
Ситуативний	30	50
Несформований	8	14

Мотивація, яка привела до вступу в даний підрозділ чи до армії в загальному. Для формування конкретного типу мілітарної ідентичності надзвичайно великий вплив має обґрунтування рішення вступити до армії та брати участь у бойових діях. У нашому дослідженні ми задали питання про мотивацію респондентів (див. табл. Табл. 2), більшість військовослужбовців, що потім були віднесені до індивідів із стійким типом мілітарної ідентичності вирішили вступити до лав армії добровільно (55 %) або вони вже були діючими військовослужбовцями чи знаходились у статусі учасників бойових дій на момент початку повномасштабного вторгнення Росії, та тільки 16 % військовослужбовців були призвані під час мобілізації.

Таблиця 4. Співвідношення відповідей військовослужбовців на запитання «Як Ви приєднались до армії» (у відсотковому співвідношенні до певного типу мілітарної ідентичності респондентів)

№	Тип мілітарної ідентичності	Ішов/ла добровольцем після повномасштабного вторгнення	Були діючими військовослужбовцями	Були призвані після повномасштабного вторгнення
1.	Стійкий	55	42	3
2.	Ситуативний	34	45	21
3.	Несформований	19	37	44

Більша частина військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності були діючими військовослужбовцями під час початку

повномасштабного вторгнення (45 %); 34 % вступили до ЗСУ добровольцями та 21 % – були призвані після початку повномасштабного вторгнення. Респонденти із несформованим типом мілітарної ідентичності найчастіше потрапили до армії під час мобілізаційних заходів після початку повномасштабного вторгнення (44 %), 19 % були добровольцями та 37 % – військовослужбовцями.

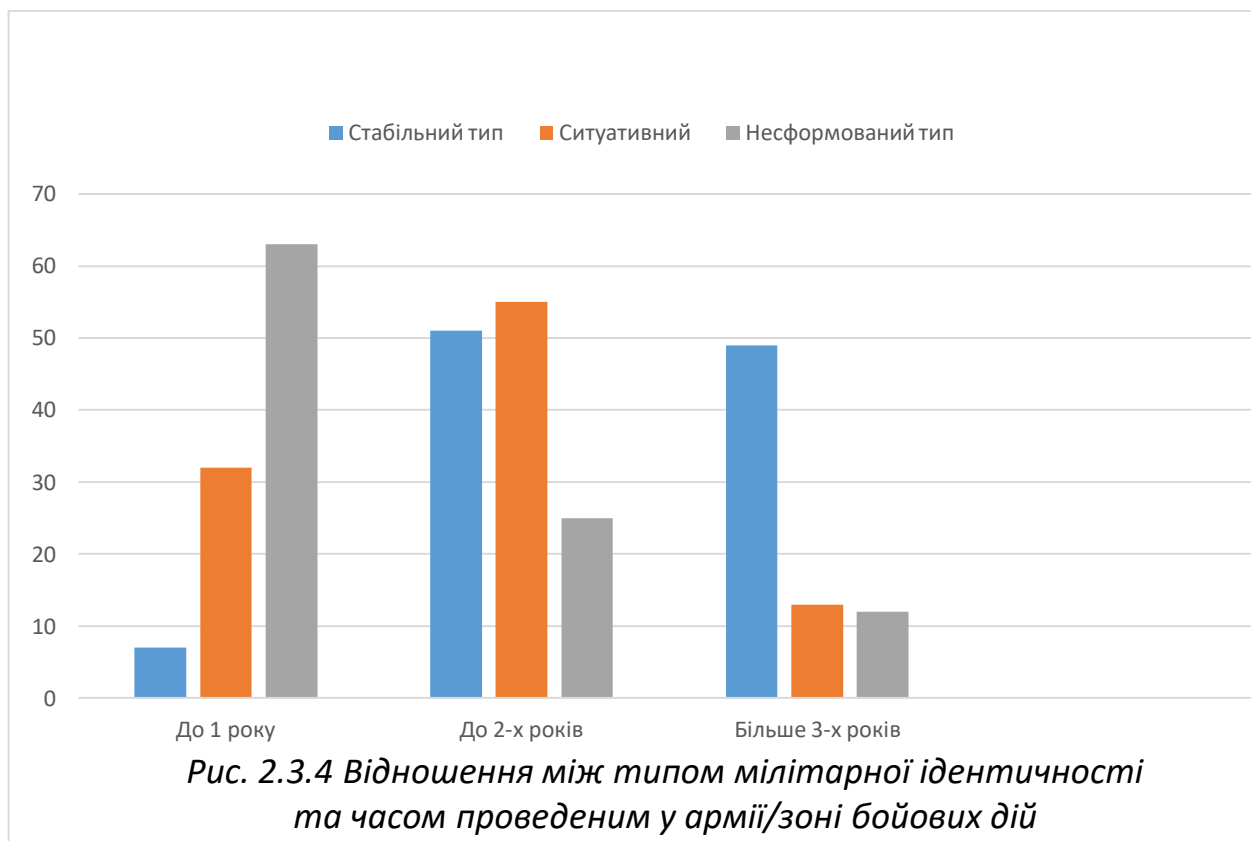
При дослідженні мотивів добровільного вступу до армії, було задано певний варіантів на які респонденти могли дати тільки одну відповідь, отже аналіз відповідей показав, що військовослужбовці зі стійким типом мілітарної ідентичності виокремили такі позиції (див. табл. 3): 61 % бажали захищати Батьківщину, 34 % – завжди ідентифікували себе із роллю воїна, 5 % хотіли заробити гроші або отримати певні пільги, – отримати роботу, як причину вступу до армії не назвав ні один респондент зі стійкого типу мілітарної ідентичності. Серед військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності 47 % опитаних добровільно вступили в армію з метою захисту Батьківщини, 27% бо завжди ідентифікували себе із роллю воїна, 13 % – щоб заробити гроші або отримати певні пільги та 13 % – щоб отримати грошове забезпечення та пільги. У групи військовослужбовців з несформованим типом мілітарної ідентичності 33 % добровільно пішли служити в армію, щоб захищати Батьківщину, 17% відповіли, що завжди ідентифікували себе із роллю воїна, та 25 % – щоб отримати гроші або певні пільги та 25 % – відповіли, що не мали роботи і це було їх мотивацією піти до армії.

Таблиця 5. Співвідношення у % мотивації ввійськовослужбовців та їх типу мілітарної ідентичності.

№	Тип мілітарної ідентичності	Бажання захищати Батьківщину	Завжди ідентифікували себе із роллю воїна	Бажання заробити гроші	Бажання отримати роботу
1.	Стійкий	61	34	5	-
2.	Ситуативний	47	27	13	13
3.	Несформовани	33	17	25	25

З цих даних ми можемо зробити висновок, що: мотивованість військовослужбовців зі стійким типом мілітарної ідентичності пішли до армії з метою захисту Батьківщини, або ще до вступу в лави Збройних Сил відчували у собі тяжіння та ідентифікацію себе із ролю воїна, серед цього типу, тільки 5% опитаних висловили своєю мотивацією грошовий аспект, ми можемо зівняти вдвічі вищу прагматичну мотивованість військовослужбовців з ситуативним типом ідентичності з яких 26 % обрали армію для себе як джерело доходів, пільг або звичайний вибір роботи, при несформованому типі мілітарної ідентичності цей показник 50% і це ще раз підтверджує, що мотивація військовослужбовців до служби в армії корелює із їхнім типом мотивації до вступу в неї.

Термін перебування в зоні бойових дій. В дослідженні встановлений зв'язок між терміном проведення ветерана в зоні бойових дій та формою його/її мілітарної ідентичності (див. таб. 3).

Таким чином ми можемо зробити висновок, що термін перебування у зоні бойових дій має прямий вплив на формування різних типів мілітарної ідентичності.

Якщо військовослужбовець провів більше середнього (у нашому описуванні від двох років) у зоні бойових дій, це сприяє його привязці до військових практик, прийняття дисципліни, як обов'язкового елемента життя, встановленню міцних дружніх відносин з іншими військовослужбовцями та емоційній прив'язаності до військової частини, що і формує стійку форму мілітарної ідентичності. Термін перебування у зоні бойових дій більше трьох років більшою мірою пов'язаний з формуванням ситуативної та стійкої форми мілітарної ідентичності. Несформований тип мілітарної ідентичності більшою мірою пов'язаний з коротким терміном перебування у зоні бойових дій, коли військовослужбовцю не вистачає часу для прийняття та закріплення цінностей мілітарної культури. Для виявлення залежності між типом мілітарної ідентичності та терміном перебування в зоні бойових дій було проведено кореляційний аналіз даних за Пірсоном та ранговий кореляційний аналіз Спірмена. Було виявлено коефіцієнти кореляції ($r = 0,498$; $\rho = 0,506$), що означає наявність сильного зв'язку між цими параметрами. Отже, чим більше часу військовослужбовець проводить в зоні бойових дій, тим вище ймовірність формування стійкої мілітарної ідентичності, й навпаки.

Оцінка ставлення до теперішнього життя. Ми можемо допустити, що оптимістична та реалістична оцінка свого життя свідчить про задоволеність власним життям при сформованому типі мілітарної ідентичності, а песимістична оцінка може говорити про зрив соціальної адаптації та невірний обраний шлях на думку самої людини. У табл. 4 можна побачити, що тільки 19 % військовослужбовців зі стійким типом мілітарної ідентичності песимістично сприймають реальність («все погано, на краще вже не сподіваюся»), переважна більшість у 55 % є реалістами (все нормально, сильних переживань щодо майбутнього немає). Відповідно 26 % представників цієї групи ветеранів цілком оптимістично сприймають життя («все складається добре, має стати ще краще»). Песимістично налаштованих серед цієї групи майже в два рази більше ніж в серед військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності, але при цьому вдвічі менше, ніж в групі із несформованим типом мілітарної ідентичності.

Таблиця 6. Відповіді військовослужбовців на запитання «Як би Ви оцінили Вашу життєву ситуацію на цей момент?» (у % відношення до респондентів з певним типом мілітарної ідентичності)

Тип мілітарної ідентичності	Все складається добре, має стати ще краще	Все нормально, більших переживань немає	Все погано, на краще не сподіваюсь
Стійкий	26	55	19
Ситуативний	66	26	8
Несформований	15	49	36

Висновки до розділу 2.

Наше дослідження показує, що формування образу іншого та мілітарної ідентичності військових може бути тісно пов'язане. Образ іншого включає в себе не тільки сприйняття самого себе, а й взаємодію з іншими членами суспільства, а отже впливає на соціальну ідентичність та формування образу воїна у колективній свідомості. У військовому середовищі цей процес може бути особливо інтенсивним через взаємодію з колегами, керівництвом та відчуття військової спільноти.

Традиційне розуміння ідентичності у цьому розрізі дослідження базується на двох основних концепціях: воїн і миротворець. Обидві концепції тісно пов'язані з контекстом і типом завдань, які виконують збройні сили, з участю у бойових діях, тобто асоціюють себе до ролі воїна, та з участю у миротворчих місіях головною роллю у яких є роль миротворця. Проте у сучасному складному і динамічному безпековому середовищі та реаліях війни в Україні, враховуючи внутрішню різноманітність збройних сил, мобілізацію великої кількості людей такий поділ вже не є достатнім.

Складові елементи цих двох форм створюють базу для різноманітних більш нюансованих концептуалізацій військової ідентичності. Соціальна ідентичність була визначена класиком соціальної психології А.Тайфелем як частину самосприйняття, яка є результатом членства в групі. Формування соціальної ідентичності, згідно його досліджень, проходить через три етапи. По-перше, відбувається соціальна категоризація або самовизначення людини як члена певної групи (гендерної, етнічної, професійної, ідеологічної тощо). По-друге, індивід ототожнює себе з конкретною групою і усвідомлює її норми, цінності та стереотипи поведінки. Нарешті, формується соціальна ідентичність, як результат повного соціального злиття індивіда з соціальною групою, що призводить до того, що "її цінності стають внутрішніми регуляторами соціальної поведінки індивіда" Таким чином, людина буде прагнути відповідати сформульованим групою очікуванням, щодо бажаних якостей і моделей поведінки, якостей та моделей поведінки. У нашому випадку індивід, який ідентифікує себе з приналежністю до збройних сил, будуть приймати погляди, дотримуватися цінностей і поводитися

відповідно до норм, які визначають військовослужбовця. Саме контекст значною мірою впливатиме на бажані моделі поведінки, наприклад, примушуючи до нових видів діяльності, що здійснюються групою, або впроваджуючи діяльність, яку здійснює група.

При аналітичній обробці одержаних результатів групи студентів-психологів, нами було виділено 8 основних мотивів малюнків, а саме: «Військовослужбовець ЗСУ» (18%), «Сім'я» (31%), «Герб України» (18%), «Серце» (9%), «Сонце» (7%), «Дорога» (7%), «Голуб» (5%), «Зброя» (5%). При аналізі малюнків та при їх обговоренні у групі респондентів, часто певні з них асоціювалися з почуттями, та могли бути віднесені одразу до декількох категорій, або на малюнку було зображено одразу кілька символів. Для більш детального розуміння вибору сім'ї як основного символу було зроблено порівняння між респондентами, що обрали такий символ та тими респондентами, що мають військовослужбовців серед близького оточення. Було доведено, що більшість з тих, хто має серед рідних військовослужбовців ЗСУ зображували основним символом воїна у образі сім'ї. При аналізі кольорів які переважали на малюнках і були обрані для зображення символів, переважав зелений, голубий, жовтий, червоний, чорний. Такі поєднання кольорів символізують життєву динаміку студентів, рівень активності, потребу до спілкування, ініціативність та зниження чуттєвості до негативних впливів. Щодо використання чорного кольору, то його найчастіше використовували для зображення дороги, що може означати тривожність респондентів щодо невідомості майбутнього і песимістичного ставлення до нього.

Порівнюючи отримані результати з контрольною групою військовослужбовців, можна зробити висновок, що основні мотиви у зображенні воїна є такими самими, але в іншому співвідношенні: «Сім'я» (10%), «Військовослужбовець ЗСУ» (26%), «Зброя» (22%), «Друзі» (12%), «Герб України» (11%), «Смерть» (8%), «Дорога» (6%), «Сонце» (5%). У даній групі зображення образу воїна виключно у одному символі було рідкісним, в основному респонденти зображували комплексно образ воїна поєднуючи компоненти військовослужбовець/зброя, друзі/дорога, сім'я/друзі, військовослужбовець/герб

України тощо. Це може вказувати на значну деталізацію образу воїна у респондентів. Також різним є використання кольорів у групах. Група зі студентів-психологів надавала перевагу кольоровим олівцям, та та використовувала більш яскраві кольори для зображення образу воїна, то група респондентів військовослужбовців використовувала або виключно чорний олівець або з кольорових обирали приглушені кольори зеленого, коричневого, синього кольору

За результатами емпіричного дослідження за шкалою ролівої ідентичності воїна-миротворця (WPRIS) більшість опитаних військовослужбовців асоціюють себе із роллю воїна, 85% до 15% тих то відносить себе до ролі миротворця. Провівши наступне дослідження терміну проведеного в армії, було доведено незначний зв'язок між роллю воїна та часом проведеним на службі. Він виявлявся в зворотній кореляції між роллю воїна і часом проведеним у армії, тобто чим більше часу респонденти проводили в збройних силах, тим більше вони були схильні асоціювати себе із роллю миротворця, а не воїна.

При дослідженні мілітарної ідентичності респондентів за шкалою (Warrior Identity Scale) С. Ланкастера і Р. Харта (Lancaster, & Hart, 2015), до стійкого типу належать 22 респонденти із числа військовослужбовців (36 %), до ситуативного – 30 військовослужбовців (50 %), а до несформованого – 8 військовослужбовців (14 %). Ми довели, що для формування конкретного типу мілітарної ідентичності великий вплив має є обґрунтування рішення вступити до армії та брати участь у бойових діях, більшість військовослужбовців, що потім були віднесені до індивідів із стійким типом мілітарної ідентичності вирішили вступити до лав армії добровільно (55 %) або вони вже були діючими військовослужбовцями чи знаходились у статусі учасників бойових дій на момент початку повномасштабного вторгнення Росії, та тільки 16 % військовослужбовців були призвані під час мобілізації. З наступного дослідження ми можемо зробити висновок, що термін перебування у зоні бойових дій має прямий вплив на формування різних типів мілітарної ідентичності. Якщо військовослужбовець провів більше середнього (у нашому описуванні від двох років) у зоні бойових дій, це сприяє його привязці до військових практик, прийняття дисципліни, як обов'язкового елемента життя,

встановленню міцних дружніх відносин з іншими військовослужбовцями та емоційній прив'язаності до військової частини, що і формує стійку форму мілітарної ідентичності. Термін перебування у зоні бойових дій більше трьох років більшою мірою пов'язаний з формуванням ситуативної та стійкої форми мілітарної ідентичності. Несформований тип мілітарної ідентичності більшою мірою пов'язаний з коротким терміном перебування у зоні бойових дій, коли військовослужбовцю не вистачає часу для прийняття та закріплення цінностей мілітарної культури. Для виявлення залежності між типом мілітарної ідентичності та терміном перебування в зоні бойових дій було проведено кореляційний аналіз даних за Пірсоном та ранговий кореляційний аналіз Спірмена. Було виявлено коефіцієнти кореляції ($r = 0,498$; $\rho = 0,506$), що означає наявність сильного зв'язку між цими параметрами. Отже, чим більше часу військовослужбовець проводить в зоні бойових дій, тим вище ймовірність формування стійкої мілітарної ідентичності, й навпаки.

Оцінюючи суб'єктивні показники негативної чи позитивної оцінки життєвої ситуації, військовослужбовці зі стійким типом мілітарної ідентичності виявили високий рівень соціальної адаптованості та 55 % респодентів цієї групи реалістично сприймають реальність та позитивні оцінюють своє теперішнє життя, 19% – бачать життя песимістично та 26 % схильні до оптимістичної оцінки. Можна сказати, що песимістична оцінка життя не сприятиме соціальній адаптації військовослужбовця, на відміну від реалістичної та оптимістичної, а також, що сформована мілітарна ідентичність корелює із задоволеністю життям.

ВИСНОВКИ

При вивченні даної теми, можемо зробити висновок, що поняття образу, як окремої категорії вивчається вже протягом багатьох століть різними науками, кожна з яких тлумачить це поняття по-своєму в тому числі і поняття образу воїна. Вперше поняття «образ» розглядали ще античні філософи, які неоднозначно трактували це поняття: частина з них пояснювала його, як зовнішній вигляд, обриси предмета, інша частина, як копію об'єкта реального світу.

Здійснюючи теоретико-методологічний аналіз образу воїна у різних психологічних і наукових підходах, що нами було визначено, як перше завдання нашої роботи ми дослідили, що у парадигмі психології образ предмету виступає як сигнал, що запускає процес формування осмисленої поведінки особистості. Образ є основою сенсорного мислення, і наукові дослідження розглядають психіку людини як систему чуттів та уявлень. Такі терміни як "поняття" або "значення", в не психологічних методах вивчення в основному використовувалися для опису розумових образів і не бралися до уваги. У психологічному підході закріпилося уявлення про те, що розумові та чуттєві образи не є ідентичні, і що перші можуть бути ніяк не пов'язані з другими, оскільки перші усвідомлюються, а другі - не завжди. Ціллю образу, якщо можна було б її виділити, є об'єднання внутрішнього світу людини із зовнішньою реальністю. Проблематика єдиного відображення сутності предметів полягає у трьох аспектах: природа самого явища або події; пізнання самої людини, що поєднується з її ментальними особливостями мислення, як вищим продуктом тієї ж природи; форма відображення цієї природи в розумінні людини, що були набуті з досвідом пізнання, а це закони, категорії тощо, тобто суб'єктивні образи об'єктивного світу.

Під час виконання другого завдання нашого дослідження, а саме визначення зв'язку між формуванням образу воїна і історичних особливостей періоду у яких він формується, ми визначили, що згідно з джерелами на території середньовічної України найпоширенішим образом українського воїна був образ козака або козака-характерника, і саме останній образ має архаїчне походження. Архетипові образи, як необмежено варіативні, являються конкретними репрезентатами архетипу в

свідомості (образи та мотиви сновидінь, міфів, казок, художніх творів тощо), внутрішня структура яких обумовлена універсальними інваріантами, «прихованими» архетипами. Головними рисами його характеру є волелюбність, готовність улюбий момент зі зброєю у руках кинутись у бій за власну батьківщину та задля захисту своєї віри та народу, особливо відмічається незалежність і жага до волі козаків.

Образ українського військовослужбовця - це багатогранне явище, що включає в себе різні категорії сприйняття, яке формується у збірний образ через взаємодію різноманітних факторів, таких як культура, історія, соціально-політичне середовище та інші. Основні складові образу військового включають не тільки професійні якості та навички чи зовнішній вигляд, форму одягу, але й моральні, етичні та культурні цінності, які визначають поведінку та сприйняття українського воїна, як громадянина та представника окремої категорії суспільства.

Під час виконання третього завдання нашої роботи, а саме дослідження образу воїна очима студента-психолога, ми провели емпіричне дослідження вибірки з 30 студентів Ужгородського Національного Університету та використали вибірку із 60 військовослужбовців, як контрольної групи для дослідження формування образу воїна, так як Одним із аспектів дослідження образів є прояв індивідуальних особливостей вторинних образів у поведінці та спілкуванні особистості і саме відмінності у світогляді, специфіка відображення людиною дійсності визначаються індивідуально інтегрованим образом дійсності, який є очевидним для суб'єкта, а тому має властивість приватності та винятковості. Для дослідження образу воїна було використано проективну методику.

При аналітичній обробці одержаних результатів групи студентів-психологів, нами було виділено 8 основних мотивів малюнків, а саме: «Військовослужбовець ЗСУ» (18%), «Сім'я» (31%), «Герб України» (18%), «Серце» (9%), «Сонце» (7%), «Дорога» (7%), «Голуб» (5%), «Зброя» (5%). При аналізі малюнків та при їх обговоренні у групі респондентів, часто певні з них асоціювались з почуттями, та могли бути віднесені одразу до декількох категорій, або на малюнку було зображено одразу кілька символів. Для більш детального розуміння вибору сім'ї як

основного символу було зроблено порівняння між респондентами, що обрали такий символ та тими респондентами, що мають військовослужбовців серед близького оточення. Було доведено, що більшість з тих, хто має серед рідних військовослужбовців ЗСУ зображували основним символом воїна у образі сім'ї. При аналізі кольорів які переважали на малюнках і були обрані для зображення символів, переважав зелений, голубий, жовтий, червоний, чорний. Такі поєднання кольорів символізують життєву динаміку студентів, рівень активності, потребу до спілкування, ініціативність та зниження чуттєвості до негативних впливів. Щодо використання чорного кольору, то його найчастіше використовували для зображення дороги, що може означати тривожність респондентів щодо невідомості майбутнього і песимістичного ставлення до нього.

Порівнюючи отримані результати з контрольною групою військовослужбовців, можна зробити висновок, що основні мотиви у зображенні воїна є такими самими, але в іншому співвідношенні: «Сім'я» (10%), «Військовослужбовець ЗСУ» (26%), «Зброя» (22%), «Друзі» (12%), «Герб України» (11%), «Смерть» (8%), «Дорога» (6%), «Сонце» (5%). У даній групі зображення образу воїна виключно у одному символі було рідкісним, в основному респонденти зображували комплексно образ воїна поєднуючи компоненти військовослужбовець/зброя, друзі/дорога, сім'я/друзі, військовослужбовець/герб України тощо. Це може вказувати на значну деталізацію образу воїна у респондентів. Також різним є використання кольорів у групах. Група зі студентів-психологів надавала перевагу кольоровим олівцям, та та використовувала більш яскраві кольори для зображення образу воїна, то група респондентів військовослужбовців використовувала або виключно чорний олівець або з кольорових обирали приглушені кольори зеленого, коричневого, синього кольору.

У результаті другого емпіричного дослідження за шкалою ролівої ідентичності воїна-миротворця (WPRIS) було виявлено, що до самоідентифікації із роллю воїна віднесли себе 85% респондентів, відповідно до ролі миротворця себе відносять 15%. З яких чоловіків, що ідентифікували себе із роллю воїна було 92%, а жінок 38%. З такої гендерної розбіжності по ролям воїна-миротворця, можна

зробити висновок, що жінки більш схильні до асоціювати себе із ролю миротворця, та з іншого боку при вибірці респондентів з причин конфіденційності та заходів безпеки під час військового стану ми не мали змоги порівняти дані між військовослужбовцями бойових груп, та груп забезпечення, що дало б змогу оцінити таку вибірку, ми можемо припустити, що якщо б всі респонденти, як чоловіки, так і жінки, були виключно із бойових підрозділів, що приймали активну участь у бойових діях, результати обох вибірок були б ближчі до ролі воїна. Щодо співвідношення ролі воїна із строком служби, то можна побачити, що воно незначно корелює із ролями воїна-миротворця, чим довше респонденти знаходяться в армії, тим більші у них є схильність до ролі миротворця, та все ж таки переважаюча більшість ідентифікує себе саме із ролю воїна, незважаючи на час проведений на службі.

За результатами дослідження мілітарної ідентичності респондентів за шкалою (Warrior Identity Scale) С. Ланкастера і Р. Харта (Lancaster, & Hart, 2015), до стійкого типу належать 22 респонденти із числа військовослужбовців (36 %), до ситуативного – 30 військовослужбовців (50 %), а до несформованого – 8 військовослужбовців (14 %).

Військові, що були віднесені до стійкого типу мілітарної ідентичності мають виражену ідентифікація з армією і вираження свого власного Я через образ «Я – військовослужбовець», велика цінність для них мілітарному досвіду, позитивна особистісна оцінка служби в армії, позитивні асоціації, щодо проведених в армії років, бажання мати таку роботу, де можна було б застосувати військові навички (тілоохоронцем, конвоїром, військовим журналісом, брати участь у гуманітарних місіях), ставлення до побратимів як до сім'ї, бойова дружба, як найвища цінність, якої не знайти в цивільному житті, вираження відчуття важливості своєї роботи в армії, ставлення до служби, як визначної події у власній біографії, повага до інших військовослужбовців під час служби в армії та поза її межами, визнання глибокого психо-емоційного особистісного сенсу служби в армії, нерозуміння, правил життя поза армією, прихильність мілітарним правилам дисципліни і життя після закінчення служби (велика увага приділяється фізичному здоров'ю, постійні

тренування та режим дня) позитивна оцінка системи ієрархії, контролю і дисциплінованості в армії, емоційний зв'язок із військовими побратимами, активне спілкування з колишніми товаришами по службі.

Згідно з результатами нашого дослідження військовослужбовці зі стійким типом мілітарної ідентичності переважно вирішили вступити до лав армії добровільно (55 %). Така ж кількість респондентів із стійкою формою мілітарної ідентичності, а саме 55 % реалістично сприймають реальність та позитивно оцінюють своє теперішнє життя, 19% – бачать життя песимістично та 26 % схильні до оптимістичної оцінки. Було виявлено закономірність: чим більше часу проводить військовослужбовець у зоні бойових дій, тим вище ймовірність формування стійкого типу мілітарної ідентичності. Так, 49 % зі стійким типом мілітарної ідентичності провели у зоні бойових дій від 2 років до 3 років, 46 % – понад 3 роки; 5 % – від пів року до 1 року.

Для військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності характерним є: ідентифікація змішаного типу і з армією, і з цивільними соціальними групами приблизно на одному рівні («Я є військовослужбовець і Я є цивільна особа»), більшість учасників групи виявляють середній рівень прихильності до власного військового досвіду, але не виявляють вираженого бажання повертатися в армію чи продовжувати службу, вони більше схильні до позитивного ставлення до факту служби в армії, що виявляється у відчутті гордості за те, що вони служили, але при цьому деякі факти служби в армії можуть викликати почуття жалю, погоджуються з ідеєю працювати як в цивільній сфері, так і у сфері, що має військову спрямованість (тілоохоронцем, військовим журналістом, конвоїром, тощо) сприйняття армії як сім'ї проявляється вибірково, прийняття того факту, зустріти друзів можна як в армійському, так і в цивільному житті, вибіркоче визнання взаємної поваги серед військовослужбовців під час служби в армії, сприйняття військової служби, як роботи з глибокими сенсами, цивільне життя сприймається, як таке, що має зміст, використання військових практик і дисциплін у цивільному житті, але без фанатичної привязаності до них, спілкування з колишніми побратимами обмежується колом людей, які мають

спільні інтереси, а не тільки зв'язком із армією, ставлення до жорсткої дисципліни в армії нейтральне, визнає її доцільність, але не у всіх випадках підтримує.

Більша частина військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності були діючими військовослужбовцями під час початку повномасштабного вторгнення 45 %, 34 % вступили до ЗСУ добровольцями та 21 % – були призвані після початку повномасштабного вторгнення. Серед військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності 47 % опитаних добровільно вступили в армію з метою захисту Батьківщини, 27% бо завжди ідентифікували себе із роллю воїна, 13 % – щоб заробити гроші або отримати певні пільги та 13 % – щоб отримати грошове забезпечення та пільги. Можна побачити, що є певний зв'язок між добровільним призовом до та під час мобілізації та ідентифікацією себе із роллю воїна до вступу до армії, з одного боку, та ситуативним типом мілітарної ідентичності, з іншого. За показником «термін перебування в зоні бойових дій (або в армії)», більшість військовослужбовців із ситуативним типом мілітарної ідентичності провели в зоні бойових дій до 2 років (55 %) та до одного року (32 %), найменша частина цієї групи провела у зоні бойових дій понад три роки (13 %). Отже, чим менше часу провели військовослужбовці в зоні бойових дій, тим з більшою ймовірністю сформується нестійкі форми мілітарної ідентичності (ситуативна або несформована). За суб'єктивним показником оцінки життєвої ситуації, респонденти із ситуативним типом мілітарної ідентичності виявили достатньо високий рівень соціальної адаптованості: 66 % ветеранів оптимістично сприймають життя, 26 % – реалістично та тільки 8 % песимістично.

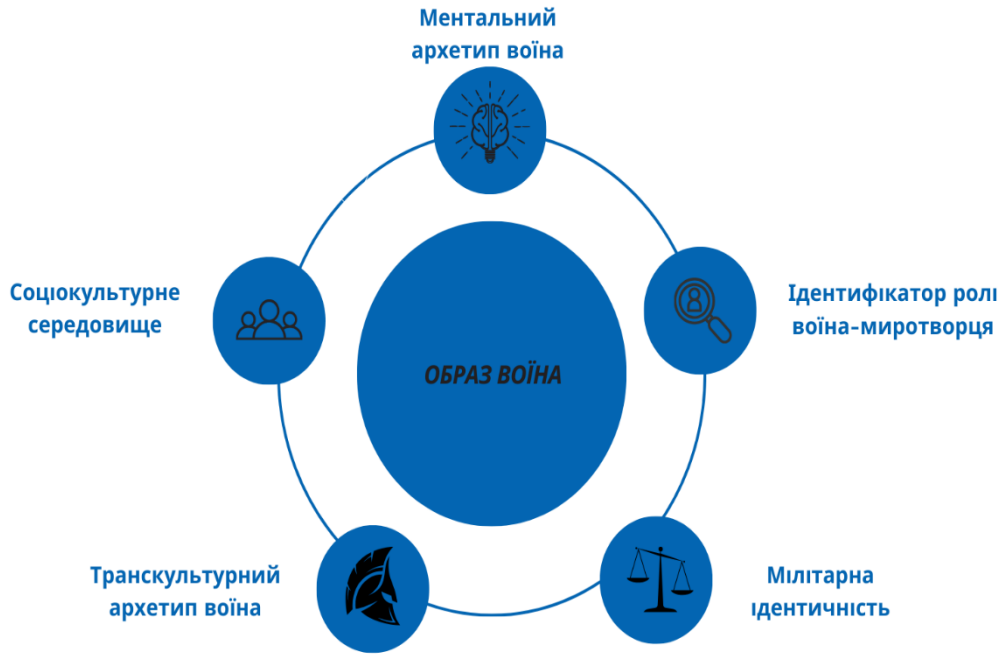
Військовослужбовці які були віднесені нами до типу із несформованим типом мілітарної ідентичності характеризуються такими показниками: ідентифікація ближче до цивільного або повністю із цивільним (образ порівняння «Я – цивільна особа»), до мілітарного досвіду служби в армії ставиться нейтрально (бажання повернутися в армію чи продовжувати служити в ній не виявляє), до своєї минулої служби в армії ставиться негативно (відсутня будь яка похвала або гордість за свою службу в армії, шкодує про час проведений на службі, категоричне небажання мати майбутню роботу, що якимось пов'язана з військовою специфікою,

відчуження від армійської «сім'ї», відсутність упередження, що справжню дружбу можна здобути в армії, зв'язку з колишніми побратимами і ветеранами немає, відсутня емоційна привязка до їх думок, повністю не згоден/а, що «найкращий час в моєму житті – служба в армії», не вважають, що служба в армії є важливим або приводом пишатись.

Після проведення аналізу даних дослідження було виявлено певний зв'язок між несформованим типом мілітарної ідентичності та мотивацією вступу до армії. Більшість опитаних респондентів із несформованим типом мілітарної ідентичності найчастіше потрапили до армії під час мобілізаційних заходів після початку повномасштабного вторгнення (44 %), 19 % були добровольцями та 37 % – військовослужбовцями. А також військовослужбовці з несформованим типом мілітарної ідентичності відповіли, що: 33 % добровільно пішли служити в армію, щоб захищати Батьківщину, 17% відповіли, що завжди ідентифікували себе із роллю воїна, та 25 % – щоб отримати гроші або певні пільги та 25 % – відповіли, що не мали роботи і це було їх мотивацією піти до армії. Тому ми можемо стверджувати, що в цій категорії військовослужбовців переважає прагматична мотивація добровільного вступу до лав армії. Несформований тип мілітарної ідентичності більшою мірою пов'язаний з коротким терміном перебування у зоні бойових дій, до 1 року – 63%, коли військовослужбовцю не вистачає часу для прийняття та закріплення цінностей мілітарної культури. Висновком є те, що чим менше часу військовослужбовець перебуває в зоні бойових дій або в армії, тим менше ймовірність формування ситуативного чи стабільного типу мілітарної ідентичності.

Гіпотеза емпіричного дослідження, яка була сформована, як створення гіпотетично-теоретичної моделі розуміння образу воїна була підтвержена теоретично та емпірично. В неї входять такі категорії його визначення: транскультурний архетип воїна, мілітарна ідентичність, соціокультурне середовище, ментальний архетип воїна, ідентифікатор ролі воїна-миротворця.

МОДЕЛЬ ОБРАЗУ ВОЇНА

Список використаної літератури

1. Аристотель Метафізика Київ Темпора 2022р. 848 с.
2. Балушок В. Г. Обряди ініціацій українців і давніх слов'ян / Балушок Василь Григорович. – Львів-Нью-Йорк, 1998. – 216 с.
3. Батаева Е., Артеменко А. Концептуалізація транзита милитарної ідентичності в сучасній соціології. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право». 2018. № 3. С.19-26.
4. Герої і знаменитості в українській культурі. Київ: УКІ ІД. 1999. 352 с.
5. Головаха Е. І. Українське суспільство в умовах війни: соціальні та психологічні наслідки. Матеріали міжнародної конференції «Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20 століття 1914-2014». Київ: «Політехніка», 2014. С.14-15.
6. Даниленко О. Інтерпретація ідей А. Шюца при дослідженні ситуації солдата, який повертається додому, в сучасній Україні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2018. №1. С.118-133.
7. Дашкевич Н. Рыцарство на Руси – в жизни и поэзии. I. // Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца / подъ ред. 188 Н. П. Дашкевича. Київ: Типографія М. М. Фиха, 1902. Кн. 15. Вып. IV. С. 129–150.
8. Дивович С. Разговор Великороссии с Малороссией. Київская старина. 1882. Т. I. С. 325–365; 1882, Т. III. С. 138–146
9. Євтушенко В. Герой: до проблеми тлумачення поняття. Держава і регіони. Серія: гуманітарні наук, 2013. №2-3. С.121-125.
10. Євтушенко В. Репрезентація героя в сучасних друкованих ЗМІ. Функціонально-типологічні особливості. Наукові записки Національного інституту журналістики. 2014. том 56. С.293-299.
11. Закон України: Про Збройні Сили України // відомство Верховної Ради України. Київ: Міністерство Юстиції України, 1992. 2 с.

12. Залізняк Л. Л. Стародавня історія України / Л. Л. Залізняк. – К: Темпора. – 2012. – 542 с. – С. 274 – 278.
13. Записали М. Качмар та О. Чікало 16.08.2018 р. в с. Підбереззі Горохівського р-ну Волинської обл. від Коритка Віктора Дмитровича, 1961 р. н., с. Підбереззя Горохівського р-ну Волинської обл.
14. Записали М. Качмар та О. Чікало 28.06.2019 р. від Наритника Федора Степановича 1928 р. н. в с. Дем'янів
15. ЗБІРНИК КОЗАЦЬКИХ ЛІТОПИСІВ: Густинський, Самійла Величка, Грабянки / Упорядн. та перекл.: Густинський літопис В. Крекотень, Літопис Самійла Величка В. Шевчук, Літопис Грабянки Р. Іванченко. – К: Дніпро, 2006. с. 887
16. Іванов П. Дещо про вовкулак і щодо них / Киевская старина. – 1886. – № 6. – С. 356 – 364.; Гринченко Б. Етнографічні матеріали зібрані в Чернігівській губернії та сусідніх з нею. Т. 2. / Борис Гринченко. – Чернігів, 1896;
17. Корпанюк М. Доба Івана Мазепи та її літературний портрет. Україна : культурна спадщина, націо-нальна свідомість, державність. 2012. № 21. С. 449–458.
18. Коцюбинська М. Ф. Література як мистецтво слова / М. Ф. Коцюбинська. – К.: Наук. Думка, 1965. – 324 с.
19. Куліш П. Записки о Южной Руси / Пантелеймон Куліш. – СПб., 1856 – 1857. – Репрінтне видання. – К.: Дніпро, 1994. – Т. 1, 2.
20. Куліш П. Повість про український народ / Упоряд. та автор вст. ст. В. Івашків; переклад з рос. Я. Приходи. Тернопіль: Терно-граф, 2016. 226 с.
21. М. Корпанюк. Слово. Хрест. Шабля (українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI-XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище). — К.: Смолоскип, 2005. с. 740
22. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьёва О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З. В.]. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
23. Народні оповідання про опришків. Зібрав Володимир Гнатюк. Етнографічний збірник. Львів, 1910. Т. 26. 352 с.
24. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П. Нора. – К., 2014. – С. 15

- 25.Обласова О. І. Соціальна реклама в Україні та США періоду кризових воєнних ситуацій. Держава і регіони Серія: Гуманітарні науки. 2015. №1. С.54-59.
- 26.Підопригора І. Формування іміджу Збройних Сил України засобами пропагандистського забезпечення в умовах російсько-українського конфлікту. Історичні студії суспільного прогресу. 2017. Вип.6. С. 81-89; Данилов В. Особливості формування іміджу Збройних Сил України. Політичний менеджмент. 2009. №5. С. 88-95.; Костенко Ю. І., Малога Ю. І. Формування іміджу Збройних сил України: Проблеми та перспективи. Вісник Національного університету оборони імені Черняхівського. 2011. №3. С.213-219.
- 27.Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 623 с.
- 28.ПСИХОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК / Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергеєнкова/ За ред.. Н.А.Побірченко 2007р
- 29.Публічна дискусія: Пошук героїв у національних традиціях. Стенограма: Ч. 1. [Електронний ресурс]. // Міжнародний форум: «Герої» та «антигерої» у європейській політичній та історіографічній традиції 4 — 5 жовтня 2012 р.— Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyatvazhki-pitannya/514-mizhnarodnyi-forum-heroi-ta-antyheroi-u-ievropeiskiiipolitychnii-ta-istoriohrafichnii-tradytsii-4-5-zhovtnia-2012-r-kyiv-4-zhovtnia2012-r-publichna-dyskusiia-poshuk-heroiv-u-natsionalnykh-tradytsiiakhstenohrama-chastyna-1>. — Дата доступу: 29.12.2014.
- 30.Словник античної міфології / Упоряд. Козовик Я. І., Пономарів О. Д. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2006. — 312 с.
- 31.Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори. / АН УРСР; гол. ред. кол. І. О. Дзевєрін, уклад., авт. вступ. ст., прим.О.В.Мишанич. Київ : Наукова думка, 1983. 697 с.
- 32.Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 406 с. – С. 77
- 33.Фігурний Ю. С. Історичні витoki військової культури українського козацтва / Фігурний Юрій Степанович. – К., «Київське братство», 1997. – 56 с.
34. Філософський енциклопедичний словник / [уклад. В. І. Шинкарук та ін.]. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

35. Фройд З. Введення в психоаналіз К.: Богдан 2021 р .
36. Філіппова, О. (2012). Ідентифікація й ідентичність крізь призму концепту «політики ідентичностей». Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
37. Чікало О. Історичні пісні-хроніки ХХ століття: традиційність сюжетики та інноваційність ідейно-тематичного змісту. Народознавчі зошити. 2009. № 1—2. С. 184—191.
38. Шмиголь М. Ф. Основи філософії / М. Ф. Шмиголь. – Київ: "Центр учбової літератури", 2018. – 410 с.
39. Юнг К.Г Архетипи і колективне несвідоме К.: Астролябія 2023 р.
40. A. Ishai, J. V. Haxby and L. G. Ungerleider, *NeuroImage* 17 (2002), pp. 1729—1741.
41. ↑ Dijkstra, N., Bosch, S. E., & van Gerven, M. A. J. «Vividness of Visual Imagery Depends on the Neural Overlap with Perception in Visual Areas» [2020-10-19 у Wayback Machine .], *The Journal of Neuroscience*, 37(5), 1367 LP-1373. (2017).
42. ↑ Kappes, Heather Barry; Morewedge, Carey K. (2016-07-01). «**Mental Simulation as Substitute for Experience**» (PDF). *Social and Personality Psychology Compass*. **10** (7): 405—420.
43. ↑ Kobayashi, Masayuki; Sasabe, Tetsuya; Shigihara, Yoshihito; Tanaka, Masaaki; Watanabe, Yasuyoshi (2011-07-08). «Gustatory Imagery Reveals Functional Connectivity from the Prefrontal to Insular Cortices Traced with Magnetoencephalography» [2022-07-05 у Wayback Machine .].
44. ↑ Kolb, B., & Whishaw, I. Q. (2015). *Fundamentals of Human Neuropsychology*. New York. Worth Publishers. Shepard and Metzler et al. 2001
45. *A User's Guide to the Brain*, John J. Ratey^[en], ISBN 0-375-70107-9, at p. 107.
46. B. T. Litz, “The Psychological Demands of Peacekeeping for Military Personnel,” *National Center for PTSD Clinical Quarterly* 6, 1 (1996): 1-23.
47. Barsalou, L.W. (1999). «Perceptual Symbol Systems». *Behavioral and Brain Sciences*. **22** (4): 577—660.

48. Bartolomeo, P (2002). «The Relationship Between Visual perception and Visual Mental Imagery: A Reappraisal of the Neuropsychological Evidence». *Cortex*. **38** (3): 357—378.
49. Behrmann, Marlene; Winocur, Gordon; Moscovitch, Morris (1992). «Dissociation between mental imagery and object recognition in a brain-damaged patient». *Nature*. **359** (6396): 636—637.
50. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge*. 1966
51. Brant, W. (2013). *Mental Imagery and Creativity: Cognition, Observation and Realization*. Akademikerverlag. pp. 227. Saarbrücken, Germany.
52. Broesder, W. A. (2011). *Soldiers wielding swords and ploughshares; the significance of military role identity*. Doctoral dissertation. University of Leuven, Belgium.
53. Broesder, W. A., & Op den Buijs, T. P. (2015). *Militaire rolidentiteit, een onderzoek naar militaire rolidentiteit van Nederlandse eenheden in de kazernesituatie*. Research Paper, No.106. the Netherlands Defence Academy, Breda.
54. Broesder, W. A., Op den Buijs, T. P., Vogelaar, A. L. W., & Euwema, M. C. (2015). Can soldiers combine swords and ploughshares? The construction of the Warrior – Peacekeeper Role Identity Survey (WPRIS). *Armed Forces & Society*, 41, pp. 519-540.
55. Brück, Carolin; Kreifelts, Benjamin; Gößling-Arnold, Christina; Wertheimer, Jürgen; Wildgruber, Dirk (2014-11-01). «'Inner voices': the cerebral representation of emotional voice cues described in literary texts». *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. **9** (11): 1819—1827.
56. Eysenck, M. W. (2012). *Fundamentals of Cognition*, 2nd ed. New York: Psychology Press.
57. Farah MJ; Soso MJ; Dasheiff RM (1992). «Visual angle of the mind's eye before and after unilateral occipital lobectomy». *J Exp Psychol Hum Percept Perform*. **18** (1): 241—246.
58. Farah, M (1988). «Is Visual Imagery Really Visual? Overlooked Evidence From Neuropsychology». *Psychological Review*. **95** (3): 307—317.

59. Farah, Martha J. (Sep 30, 1987). «Is visual imagery really visual? Overlooked evidence from neuropsychology». *Psychological Review*. **95** (3): 307—317., MA, Harvard University Press, 2003, 288 pp. ISBN 13: 978-067402319-2.
60. Gibson, Raechelle M.; Fernández-Espejo, Davinia; Gonzalez-Lara, Laura E.; Kwan, Benjamin Y.; Lee, Donald H.; Owen, Adrian M.; Cruse, Damian (2014-01-01). «Multiple tasks and neuroimaging modalities increase the likelihood of detecting covert awareness in patients with disorders of consciousness». *Frontiers in Human Neuroscience*. **8**: 950.
61. Johansen R. B., Laberg J. C. & Martinussen M. Measuring military identity: Scale development and psychometric evaluations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*. 2013. No 41. P.861–880.
62. Kelly, G. A. *The psychology of personal constructs: Vol. 1. A theory of personality*. L.: Routledge., 199
63. King Warrior Magician Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine Paperback – 6 Feb. 1992
64. Kosslyn, S. M., Pascual-Leone, A., Felician, O., Camposano, S., Keenan, J. P., L., W., ... Alpert. «The Role of Area 17 in Visual Imagery: Convergent Evidence from PET and rTMS» [2020-04-01 y Wayback Machine.], *Science*, 284(5411), 167 LP-170, (1999).
65. Kosslyn, Stephen M.; Ganis, Giorgio; Thompson, William L. (2001). «Neural foundations of imagery». *Nature Reviews Neuroscience*. **2** (9): 635—642.
66. Lancaster S. L., Hart R. P. Military identity and psychological functioning: A pilot study. *Military Behavioral Health*. 2015. P.83–87.
67. Lancaster, S., Kintzle S., & Castro C. (2018). Validation of the Warrior Identity Scale in the Chicagoland Veterans Study. *Identity: an international journal of theory and research*, 18, 1, 34–43
68. Meister, I. G; Krings, T; Foltys, H; Boroojerdi, B; Müller, M; Töpper, R; Thron, A (2004-05-01). «Playing piano in the mind — an fMRI study on music imagery and performance in pianists». *Cognitive Brain Research*. **19** (3): 219—228.
69. Paivio, Allan. . *Theories of Learning in Educational Psychology*. (2013)

70. Pinker, S. (1999). *How the Mind Works*. New York: Oxford University Press.
71. Plessinger, Annie. *The Effects of Mental Imagery on Athletic Performance*. The Mental Edge. 12/20/13.
72. Prinz, J.J. (2002). *Furnishing the Mind: Concepts and their Perceptual Basis*. Boston, MA: MIT Press.
73. Rshamian, Artin; Larsson, Maria (2014-01-01). «Same same but different: the case of olfactory imagery». *Frontiers in Psychology*. **5**: 34.
74. Sacks, Oliver (2007). *Musicophilia: Tales of Music and the Brain*. London: Picador. pp. 30–40.
75. Schlegel, A., Kohler, P. J., Fogelson, S. V, Alexander, P., Konuthula, D., & Tse, P. U. «Network structure and dynamics of the mental workspace» [2021-02-12 y Wayback Machine.], *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(40), 16277 LP-16282. (2013).
76. Speidel M. P. Berserks: A History of Indo-European «Mad Warriors» / Speidel Michael P. // *Journal of World History*. – Fall 2002. – Vol. 13, Issue 2. – P. 253 – 290.
77. Stefanovic L. Human or Superhuman: the Concept of Hero in Ancient Greek Religion and/in Politics / Lada Stefanovic // *Bulletin of the Institute of Ethnography*. — Vol. LVI (2). — P. 7—20.
78. Tajfel, H. (1982). Social Identity and Intergroup Relations. *Annual Reviews Psychology*, 33, 1-39
79. The Problems of Philosophy Bertrand Russell DigiCat 2022
80. Thomas, N.J.T. (2003). . In L. Nadel (Ed.), *Encyclopedia of Cognitive Science* (Volume 2, pp. 1147—1153). London: Nature Publishing/Macmillan
81. Thomas, Nigel J.T. (1999). «». *Cognitive Science*. **23**(2): 207—245.
82. Wright, Edmond (1983). «Inspecting images». *Philosophy*. **58** (223): 57–72 (see pp. 68–72).
83. Yoo, Seung-Schik; Freeman, Daniel K.; McCarthy, James J. III; Jolesz, Ferenc A. (2003-03-24). «Neural substrates of tactile imagery: a functional MRI study». *NeuroReport*. **14** (4): 581—585.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для студентів-психологів

<h4>Анкета для студентів-психологів</h4> <p>Анкета створена для проведення емпіричного дослідження формування образу воїна у студентів-психологів.</p> <p>sanastasija2000@gmail.com Змінити обліковий запис</p> <p>📧 Спільно не використовується</p> <p>🔒 Чернетку збережено</p> <p>Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове</p>	<p>Чи рівноцінні для вас поняття воїн і військовослужбовець (ЗСУ)?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>	<p>Чи вважаєте Ви військовослужбовців ЗСУ героями?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>
<p>Вкажіть свою стать</p> <p>☐ Чоловік</p> <p>☐ Жінка</p>	<p>Чи є серед ваших близьких військовослужбовці ЗСУ?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>	<p>Чи підтримуєте Ви теперішній образ воїнів ЗСУ створений у медіапросторі?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>
<p>Який ваш Вік? *</p> <p>☐ 18-20</p> <p>☐ 20-22</p> <p>☐ 22-25</p> <p>☐ 25-28</p>	<p>Чи хотіли ви самі коли-небудь приєднатись до ЗСУ?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>	
	<p>Чи переживали ви або ваші рідні втрату близьких, які були військовослужбовцями за час війни?</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p>	

Warrior–Peacekeeper Role Identity Survey (WPRIS) оригінальний опитувальник

Table I. Constructs, Components, and Items.

Constructs	Components	Items
Warrior role identity	Task	W1. I consider participation in combat operations to be the most important military task
		W5. I consider it our military task to contribute to peace in a forceful way
		W7. I consider it our military task to use force against anyone who disturbs the peace process
	Attitude	W2. I will be deployed in order to fight
		W4. It is my opinion that during a mission we have to make very clear who is the strongest
	Enemy	W3. During a mission I consider fighting the enemy to be the first priority
W6. I consider it our military task to destroy the enemies of the peace process		
Peacekeeper role identity	Task	P1. I consider reconstruction to be a soldier's main task during a mission
		P6. I consider it a military task to cooperate with all population groups in the mission area
		P7. I consider it a military task to mediate between the different parties in the mission area
	Attitude	P2. I will be deployed on a mission in order to aid the population
		P4. I consider good contacts with all local parties in the mission area very important
	Enemy	P3. During a mission one doesn't have an enemy
	P5. It is my opinion that we, as soldiers, have to help all people in the mission area	
Peacekeeper vs. warrior		FP1. In my opinion, reconstruction is the most important task during a mission; not fighting
		FP2. If a party does not cooperate, a soldier has to negotiate; and only use force as an ultimate resort
		FP3. As a soldier I prefer to achieve my goals by kindness, rather than by showing who is the strongest
		FP4. I consider one achieves more by negotiating than by using force
Warrior vs. peacekeeper		FW1. In my opinion fighting should prevail during a mission, all other tasks come in the second place
		FW2. During a mission one achieves more by threatening and using force, instead of by communicating
		FW3. Toward local parties I prefer being too tough rather than being too soft

Warrior–Peacekeeper Role Identity Survey (WPRIS), в авторському перекладі

Конструкції, компоненти та елементи		
Конструкції	Компоненти	Елементи
Рольова ідентичність воїна	Завдання Ставлення Ворог	В1. Я вважаю участь у бойових діях найважливішим військовим завданням В5. Я вважаю своїм військовим завданням сприяти миру у силовий спосіб В7. Я вважаю своїм військовим завданням застосувати силу проти будь-кого, хто заважатиме мирному процесу В2. Я буду відкритий до наказів воювати В4. Я вважаю, що під час місії ми повинні чітко визначити хто є найсильнішим В3. Під час місії я вважаю боротьбу з ворогом першочерговим завданням В6. Я вважаю своїм військовим завданням знищити ворогів, які перешкоджають мирному процесу
Рольова ідентичність миротворця	Завдання Ставлення Ворог	М1. Я вважаю відновлення миру головним завданням солдата під час ротації М6. Я вважаю військовим завданням співпрацювати із усіма групами населення у районі місії М7. Я вважаю військовим завданням бути посередником між різними сторонами у районі ротації М2. Я направлений на ротацію, щоб допомогти населенню М4. Я вважаю, що дуже добре мати хороші контакти (стосунки) з усіма місцевими в районі ротації М3. Під час місії ніхто не є нікому прямим ворогом М5. Я вважаю, що ми, як військові, повинні допомагати всім людям у зоні завдання
Миротворець проти воїна		МВ1. На мою думку відновлення миру є найважливішим завданням під час місії, не воюючи МВ2. Якщо сторона не співпрацює, солдат повинен вести переговори і

		<p>застосувати силу лише як крайній засіб</p> <p>МВ3. Як солдат, я віддаю перевагу досягати своїх цілей добротою, а не показувати хто сильніший</p> <p>МВ4. Я вважаю, що шляхом переговорів досягається більше, ніж шляхом застосування сили</p>
Воїн проти миротворця		<p>ВМ1. На мій погляд, під час місії має переважати ведення бою, а усі інші завдання йдуть на другий план</p> <p>ВМ2. Під час місії можна досягти більшого, погрожуючи та застосовуючи силу, а не спілкуючись</p> <p>ВМ3. По відношенню до місцевих груп, я віддаю перевагу бути занадто жорстким, ніж занадто м'яким</p>

Додаток В

Категорії	Ознаки
1. Пізнання ідентичності (Identity exploration)	1. Я присвятив багато часу, дізнаючись більше про армію
	2. Я часто діяв так, щоб допомогти собі краще зрозуміти зміст військової служби
	3. Я часто спілкувався з іншими людьми, щоб більше дізнатися про військових (або ветеранів)
2. Залученість (Identity commitment)	4. Я відчуваю почуття приналежності до армії
	5. Я знаю, важливість для мене військової служби
	6. Я маю відчутну прихильність до армії
3. Суспільне ставлення до військових (Public regard for the military)	7. Про ветеранів піклуються
	8. У суспільстві поважають ветеранів і військовослужбовців
	9. В цілому, люди сприймають ветеранів позитивно
	10. Суспільство відноситься до ветеранів з повагою і як до коштовного активу
4. Особисте ставлення до армії (Private regard for the military)	11. Я відчуваю себе на своєму місці в армії
	12. Я вважаю, що військові зробили значний крок для нашої країни
	13. Я вважаю, що в мене з'явилося багато сил завдяки службі в армії
	14. Я буває шкодую, що пішов до армії
	15. Ті, хто служив в армії, зробили для суспільства менше, ніж інші
	16. Я маю відчуття, що ветерани не мають великої цінності для суспільства
	17. Я пишаюся досягненнями армії, як власними
5. Значущість військової служби (Military centrality)	18. Я можу сказати, що служба в армії не пов'язана з тим, як я себе відчуваю

	19. Воїн – є основною частиною мого Я-образу
	20. Служба в армії не має відношення до мого уявлення, ким я є
	21. Коли я став ветераном мої соціальні відносини не змінились
6. Сприйняття армії як сім'ї (Military as family)	22. Я відчуваю сум щодо колишніх бойових друзів
	23. Я часто думаю про повернення в армію
	24. Я маю відчуття, що покинувши армію я втратив сім'ю
7. Зв'язки з військовими (Military connection)	25. Коли я перебував в армії, я знав, що це не моє місце
	26. Я ніколи не мав емоційного зв'язку з моєю військовою частиною
	27. Я бачу своє майбутнє у співпраці з ветеранами
	28. Для мене було важко змиритися з військовими ритуалами і нормами